

Ιούλιος 2020

Δίκαιη Μετάβαση

Ιστορικό, Εξελίξεις και Προκλήσεις
σε Ελλάδα και Ευρώπη

Δίκαιη Μετάβαση: Ιστορικό, εξελίξεις και προκλήσεις σε Ελλάδα και Ευρώπη

Κείμενο:

Ιωάννα Θεοδοσίου, Συνεργάτης πολιτικής, The Green Tank

Νίκος Μάντζαρης, Αναλυτής πολιτικής, The Green Tank

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Χρυσανγή Δασκάλα

Φωτογραφία εξωφύλλου: © The Green Tank

Για αναφορά:

The Green Tank (2020) «Δίκαιη Μετάβαση: Ιστορικό, εξελίξεις και προκλήσεις σε Ελλάδα και Ευρώπη»

Copyright © The Green Tank, 2020

Λεωφ. Βασ. Σοφίας 50, Αθήνα 11528

T. 210 7233384

<https://thegreentank.gr>

Email: info@thegreentank.gr

Σύνοψη

Η πορεία του ενεργειακού μίγματος σε Ελλάδα και Ευρώπη δείχνει ότι η εποχή του λιγνίτη και του λιθάνθρακα έχει τελειώσει. Το μεγάλο ζητούμενο είναι αυτή η αναντίστροφη ενεργειακή μετάβαση προς την κλιματική ουδετερότητα να πραγματοποιηθεί με δίκαιο τρόπο για τις κοινωνίες εκείνες που για δεκαετίες θυσιάσαν την ίδια την ποιότητα ζωής τους, προκειμένου να στηρίξουν την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής οικονομίας.

Αυτήν την περίοδο, το μέλλον των λιγνιτικών περιφερειών βρίσκεται στο επίκεντρο της πολιτικής σκηνής στην Ευρώπη λόγω της διοχέτευσης σημαντικών οικονομικών πόρων για τη στροφή των τοπικών οικονομιών προς βιώσιμη κατεύθυνση, ενώ στην Ελλάδα η απόφαση εμπροσθοβαρούς απολιγνιτοποίησης ως το 2023 καθιστά το ζήτημα ακόμα πιο επείγον. Η Δίκαιη Μετάβαση των λιγνιτικών περιοχών αποτελεί τη μεγαλύτερη πρόκληση για τη βιώσιμη ανάπτυξη στη χώρα μας. Θα αποτελέσει πυξίδα για την επιτυχία ολόκληρης της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας και ένα αληθινό τεστ για την προσήλωση της Ευρώπης στις αξίες της αλληλεγγύης και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Η ιστορία της Δίκαιης Μετάβασης των λιγνιτικών περιοχών από το 2015, όταν η παγκόσμια κοινότητα κατέληξε στην ιστορική Συμφωνία του Παρισιού, έως σήμερα, προσφέρει πολύτιμα διδάγματα τα οποία μπορούν και πρέπει να αξιοποιηθούν έτσι ώστε, στην κρίσιμη και ιδιαίτερα «πυκνή» περίοδο που διανύουμε, αφενός να αποφευχθούν τα λάθη του παρελθόντος και αφετέρου να συνεχιστούν οι καλές πρακτικές που συνέβαλαν στην πρόοδο που έχει συντελεστεί ως σήμερα. Ειδικότερα:

Συντονισμός με τις διεθνείς εξελίξεις: Η Ελλάδα δεν πρέπει να επαναλάβει τα ίδια λάθη. Οι επενδύσεις που θα επιλεγούν για τον μετασχηματισμό των τοπικών οικονομιών δεν πρέπει αυτή τη φορά να αγνοήσουν τις ευρωπαϊκές τάσεις και την ευρωπαϊκή νομοθεσία, ούτε να βασιστούν στο κυνήγι εξαιρέσεων. Γνώμονας των επενδυτικών επιλογών πρέπει να είναι η μακροπρόθεσμη περιβαλλοντική και οικονομική βιωσιμότητά τους και όχι η προσωρινή επίλυση προβλημάτων των περιοχών. Μόνον έτσι οι επενδύσεις θα δημιουργήσουν μόνιμες θέσεις εργασίας και θα διατηρήσουν ζωντανές τις τοπικές οικονομίες σε Δυτική Μακεδονία και Αρκαδία.

Ο κομβικός ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης: Η τοπική αυτοδιοίκηση έχει αποδείξει ότι μπορεί να επηρεάσει τις εξελίξεις τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά και να θέσει δύσκολα ζητήματα στον δημόσιο διάλογο, όταν λειτουργεί συντονισμένα και με συγκεκριμένη στόχευση. Η παρακαταθήκη συνεργασίας, κοινών δράσεων και διεκδικήσεων σε Ελλάδα και Ευρώπη της προηγούμενης αυτοδιοικητικής περιόδου πρέπει να αξιοποιηθεί και να εμπλουτιστεί από τους νυν δημάρχους και περιφερειάρχες. Μόνο μέσα από την εξωστρέφεια και τη συνεργασία, τα εκρηκτικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν ήδη οι νέοι εκπρόσωποι της τοπικής αυτοδιοίκησης των λιγνιτικών περιοχών μπορούν να αντιμετωπιστούν με επιτυχία.

Συνεργασία με τους κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς εταίρους: Η έως τώρα πρόοδος στα ζητήματα μετάβασης στη Δυτική Μακεδονία είχε άμεση σχέση με τον πλουραλιστικό δημόσιο διάλογο και τη συμμετοχή σε αυτόν εκπροσώπων των εργαζομένων, της τοπικής

κοινωνίας και περιβαλλοντικών οργανώσεων και δεξαμενών σκέψης. Ακόμα και αν η ανταλλαγή απόψεων ήταν πολλές φορές έντονη, αποδείχθηκε ότι ήταν χρήσιμη. Ειδικά αυτή την περίοδο, κάτω από τις επείγουσες συνθήκες της εμπροσθοβαρούς απολιγνιτοποίησης, ο διάλογος και η ευρεία διαβούλευση με συμμετοχή κοινωνικών και περιβαλλοντικών εταίρων δεν είναι πολυτέλεια, αλλά αναγκαιότητα. Η κοινωνία των πολιτών έχει ήδη αποδείξει ότι μπορεί να συνεισφέρει σε πολλά επίπεδα στη Δίκαιη Μετάβαση των λιγνιτικών περιοχών. Επομένως, η συμμετοχή εκπροσώπων της στον σχεδιασμό και την υλοποίηση της μετάβασης στη μεταλιγνιτική εποχή δεν επιβάλλεται μόνο από την ευρωπαϊκή νομοθεσία, αλλά και από τα ως τώρα θετικά αποτελέσματα αυτής της συμμετοχής.

Η μεγαλύτερη πρόκληση σχετικά με τη μετάβαση των λιγνιτικών περιοχών στην Ελλάδα είναι ο χρόνος, καθώς είναι αδύνατον η στροφή τοπικών οικονομιών τόσο βαθιά εξαρτημένων από τη λιγνιτική δραστηριότητα, να συντελεστεί ως το 2023. Όμως σε αυτό το χρονικό διάστημα όπου η προσοχή σε ευρωπαϊκό και σε εθνικό επίπεδο είναι στραμμένη στο μέλλον των λιγνιτικών περιοχών, είναι εφικτό να τεθούν οι **πλέον ενδεδειγμένες προγραμματικές και θεσμικές βάσεις και να εξασφαλιστούν οι απαραίτητοι πόροι** που θα στρέψουν τις τοπικές οικονομίες προς βιώσιμη κατεύθυνση σε βάθος 15-20 ετών. Ειδικότερα, προτείνονται τα ακόλουθα:

Πολιτική συμφωνία των κομμάτων: Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία του εγχειρήματος της μετάβασης, δεδομένης της έλλειψης χρόνου και της αντικειμενικής δυσκολίας του, είναι να μην υπονομευτεί από στείρες κομματικές και παραταξιακές αντιπαραθέσεις. Στην Ελλάδα, παρά τις διαφορές για το χρόνο απόσυρσης των μονάδων, μπορεί να υπάρξει ευρύ πεδίο σύγκλισης στη σχεδίαση της επόμενης μέρας και κοινές διεκδικήσεις όλων των κομμάτων στους τομείς της διακυβέρνησης, της χρηματοδότησης, των συντονισμένων πρωτοβουλιών στο Ευρωκοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή. Η παρακαταθήκη άλλωστε του Εθνικού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης που ιδρύθηκε από την προηγούμενη κυβέρνηση και διατηρήθηκε από τη σημερινή με τις ίδιους μάλιστα επενδυτικούς άξονες, αποδεικνύει ότι η διακομματική συμφωνία, έστω και σιωπηλή, είναι πολιτικά εφικτή.

Διαμόρφωση ΕΝΟΣ βιώσιμου και συνεκτικού σχεδίου: Στο υπό διαμόρφωση συνολικό Σχέδιο Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης και τα Εδαφικά Σχέδια Δίκαιης Μετάβασης είναι απαραίτητο να διαμορφωθούν κριτήρια επιλογής έργων με γνώμονα την περιβαλλοντική βιωσιμότητα και το μακροπρόθεσμο αποτύπωμά τους στην απασχόληση και την τοπικά προστιθέμενη αξία. Είναι, επίσης, αναγκαίο να επιλεγεί ένα πολυκλαδικό-διαφοροποιημένο μοντέλο ανάπτυξης αντί για μία δεσπόζουσα οικονομική δραστηριότητα που θα αντικαταστήσει τη λιγνιτική. Έμφαση πρέπει να δοθεί στη μεγιστοποίηση των ωφελειών για τις τοπικές κοινωνίες, πράγμα που μπορεί να επιτευχθεί μέσω του θεσμού των ενεργειακών κοινοτήτων. Πρέπει επιπλέον να διατηρηθεί ο ενεργειακός χαρακτήρας των λιγνιτικών περιοχών. Σε αυτή την κατεύθυνση μπορεί να συνεισφέρει καθοριστικά η μετατροπή υφιστάμενων λιγνιτικών μονάδων σε εγκαταστάσεις αποθήκευσης καθαρής ηλεκτρικής ενέργειας με τη μορφή θερμότητας, καθώς και η ανάπτυξη άλλων τεχνολογιών αποθήκευσης ενέργειας (αντλησιοταμίευση, τεχνολογίες υδρογόνου κ.α.).

Συμμετοχικός Σχεδιασμός – διαβούλευση: Ανεξαρτήτως της αρτιότητας του οποιουδήποτε σχεδίου, ιδιαίτερη σημασία έχει αυτό να διαμορφωθεί με συμμετοχικό τρόπο που να βασίζεται στη διαβούλευση και τη διαφάνεια. Τονίζεται η ανάγκη συμμετοχής των εκπροσώπων των

εργαζομένων, της τοπικής κοινωνίας αλλά και των περιβαλλοντικών οργανώσεων και δεξαμενών σκέψης. Έμφαση πρέπει να δοθεί στη συμμετοχή εκπροσώπων των «λιγνιτικών» χωριών που για δεκαετίες συνυπάρχουν με τη λιγνιτική δραστηριότητα και τη συνεπαγόμενη υποβάθμιση της ποιότητας ζωής τους. Ιδιαίτερη σημασία έχει η εμπλοκή της ΔΕΗ καθώς είναι ο κυριότερος ιδιοκτήτης των εδαφών στις λιγνιτικές περιοχές. Η αποτελεσματική εφαρμογή του όποιου σχεδίου μετάβασης προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή της από την οποία μάλιστα μπορεί και πρέπει η ίδια να επωφεληθεί οικονομικά. Προτείνεται επίσης ο ρόλος των συμμετεχόντων στη διαμόρφωση του σχεδίου και την επιλογή των βασικών έργων-σημαιοφόρων της μετάβασης, να είναι καλά ορισμένος και διακριτός.

Σύστημα διακυβέρνησης: Το σύστημα διακυβέρνησης που θα κληθεί να υλοποιήσει τα Εδαφικά Σχέδια Δίκαιης Μετάβασης, πρέπει να είναι απλό, διαφανές, με διακριτούς ρόλους για τους συμμετέχοντες στη λήψη αποφάσεων και ισορροπημένο ως προς την κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ του κεντρικού κράτους, της τοπικής αυτοδιοίκησης των λιγνιτικών περιοχών, των εργαζομένων, των επαγγελματιών φορέων, της επιστημονικής κοινότητας και της κοινωνίας των πολιτών. Επιπλέον, απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία της μετάβασης είναι η διασφάλιση της συνέχειας στη διακυβέρνησή της. Κάτι τέτοιο μπορεί να επιτευχθεί με την ανεξαρτησία του συστήματος διακυβέρνησης από τους εκάστοτε πολιτικούς συσχετισμούς σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Για αυτόν τον λόγο, πέρα από τη θεσμική συμμετοχή της κυβέρνησης, των εκπροσώπων της τοπικής αυτοδιοίκησης, των σχετιζόμενων υπουργείων, και των εργαζομένων, προτείνεται η στελέχωση του συστήματος διακυβέρνησης με ανθρώπους εκτός της δημόσιας διοίκησης και των πολιτικών κομμάτων με εμπειρία στη διοίκηση αλλά και σε ζητήματα μετάβασης.

Χρηματοδότηση: Το δύσκολο εγχείρημα του μετασχηματισμού των τοπικών οικονομιών στις λιγνιτικές περιοχές είναι καταδικασμένο σε αποτυχία χωρίς ένα μακροπρόθεσμο και σταθερό πλαίσιο χρηματοδότησης. Σε εθνικό επίπεδο, απαιτείται διακομματική δέσμευση για τη συνέχιση της χρηματοδότησης της Μετάβασης από τα δημόσια έσοδα δημοπράτησης δικαιωμάτων εκπομπών για το 2020 και για ολόκληρη την επόμενη φάση του ΕΣΕΔΕ (2021-2030), ενώ τα διαθέσιμα κονδύλια από τον τοπικό πόρο ανάπτυξης θα πρέπει να διατεθούν για την υλοποίηση του υπό διαμόρφωση σχεδίου μετάβασης, αντί σε αποσπασματικά έργα που καλύπτουν πρόσκαιρες ανάγκες πάσης φύσης. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Ελλάδα πρέπει να διεκδικήσει αλλαγή των κριτηρίων κατανομής των πόρων του Ευρωπαϊκού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης στο Συμβούλιο Υπουργών και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, έτσι ώστε να ληφθούν υπόψη η ταχύτητα μετάβασης και ο βαθμός εξάρτησης των τοπικών οικονομιών από τη λιγνιτική δραστηριότητα. Η ανάγκη για αλλαγή των κριτηρίων με στόχο μια μία δικαιότερη κατανομή ανάμεσα στα κράτη μέλη, καθίσταται ακόμα πιο επιτακτική λόγω της πρόσφατης, δραστηκής περικοπής του συνολικού μεγέθους του Ταμείου από τα €40 δις στα €17,5 δις από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Παράλληλα πρέπει να εξεταστούν και οι δυνατότητες διοχέτευσης επιπλέον πόρων από το πακέτο ανάκαμψης που θα λάβει η Ελλάδα.

Η ιστορία της Δίκαιης Μετάβασης

ΕΥΡΩΠΗ

ΕΛΛΑΔΑ

2015 - 2016

- Αναθεώρηση της οδηγίας ΣΕΔΕ: Πρόταση ΕΕ για χρήση δημοσίων εσόδων κρατών μελών για Δίκαιη Μετάβαση
- ΜΚΟ-ΕΚ: πρόταση για ίδρυση ευρωπαϊκού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης (ΤΔΜ)
- Στην Επιτροπή Περιβάλλοντος της Βουλής τίθεται πρώτη φορά το θέμα της χρηματοδότησης της Δίκαιης Μετάβασης
- Πρόταση Ενεργειακών Δήμων για χρηματοδότηση από δημόσια έσοδα δημοπράτησης δικαιωμάτων CO₂ - Απόρριψη

2017

- Αποτυχία ίδρυσης διακριτού, ευρωπαϊκού ΤΔΜ - ένταξη στο Ταμείο Εκσυγχρονισμού
- Δημιουργία Πλατφόρμας Άνθρακα (CRiT)
- Δυτική Μακεδονία: μία από τις τρεις πρώτες πιλοτικές περιφέρειες της πλατφόρμας
- Πρωτοβουλία Ελλήνων Δημάρχων σε συνεργασία με ΓΕΝΟΠ- ΔΕΗ και δημάρχους από Τσεχία και Ρουμανία για ευρωπαϊκό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης

2018

- 1ο Φόρουμ Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης - Κοζάνη
- ΕΚ: Πρόταση για χρηματοδότηση Δίκαιης Μετάβασης από ευρωπαϊκό προϋπολογισμό 2021-2027
- Ίδρυση Εθνικού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης
- Συγκρότηση ομάδας για εκπροσώπηση Δ. Μακεδονίας στην Πλατφόρμα Άνθρακα

2019

- 2ο Φόρουμ Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης - Weisswasser
- Υπογραφή Συμφώνου Συνεργασίας Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης
- Παρουσίαση πρωτοβουλίας στην Πλατφόρμα Άνθρακα
- Απόφαση για απολιγνιτοποίηση ως το 2028
- Επιχειρηματικό Σχέδιο ΔΕΗ-ΕΣΕΚ: όλες οι υφιστάμενες μονάδες κλείνουν ως το 2023
- ΚΥΑ για έσοδα CO₂ του 2018
- Παροχή τεχνικής βοήθειας σε Δ. Μακεδονία και Μεγαλόπολη

2020

- Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, Μηχανισμός Δίκαιης Μετάβασης, πρόταση Κανονισμού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης
- Πλατφόρμα Δίκαιης Μετάβασης
- 3ο Φόρουμ Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης - Bytom
- Ορισμοί: Διυπουργική και Συντονιστική Επιτροπή, Τεχνική Επιτροπή ΣΔΑΜ, Ομάδα Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας.
- ΚΥΑ για έσοδα CO₂ του 2019
- Πρόσκληση Πράσινου Ταμείου
- Master Plan και Εδαφικά Σχέδια Δίκαιης Μετάβασης

Περιεχόμενα

Σύνοψη	1
I. Εισαγωγή	6
II. Δίκαιη Μετάβαση στην Ελλάδα	9
II.1. Εθνικό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης.....	9
II.1.1. Η αρχική πρόταση.....	9
II.1.2. Η ίδρυση.....	10
II.2. Απόφαση απολιγνιτοποίησης και αρχικό σχήμα διακυβέρνησης	11
III. Δίκαιη Μετάβαση στην Ευρώπη	14
III.1. Αναθεώρηση Οδηγίας για Χρηματιστήριο Ρύπων	14
III.2. Πλατφόρμα λιγνιτικών περιφερειών υπό μετάβαση- CRiT.....	16
III.3. Τεχνική βοήθεια στις λιγνιτικές περιφέρειες της Ελλάδας.....	17
III.4. Κοινή πρωτοβουλία ενεργειακών Δήμων και συνδικάτων.....	18
III.5. Πανευρωπαϊκό Φόρουμ Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης.....	18
IV. Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Δίκαιης Μετάβασης	20
IV.1. Η αρχική πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής	20
IV.2. Το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης	21
IV.2.1. Εδαφικά Σχέδια Δίκαιης Μετάβασης.....	22
IV.2.2. Κατανομή των πόρων.....	23
IV.3. Η αναθεωρημένη πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.....	24
IV.4. Τελευταίες εξελίξεις και επόμενα βήματα	25
V. Διδάγματα	27
V.1. Συντονισμός με τις διεθνείς εξελίξεις	27
V.2. Ο κομβικός ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης.....	28
V.3. Συνεργασία με τους κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς εταίρους.....	29
VI. Προκλήσεις - Προτάσεις πολιτικής.....	30
VI.1. Χρόνος.....	30
VI.2. Πολιτική συμφωνία των κομμάτων	30
VI.3. Διαμόρφωση ΕΝΟΣ βιώσιμου και συνεκτικού σχεδίου	30
VI.4. Συμμετοχικός σχεδιασμός-διαβούλευση.....	32
VI.5. Σύστημα Διακυβέρνησης	34
VI.6. Χρηματοδότηση	35
VI.6.1. Εθνικοί πόροι	35
VI.6.2. Ευρωπαϊκοί πόροι.....	36

I. Εισαγωγή

Με αφετηρία την ιστορική Συμφωνία του Παρισιού το 2015, η Ευρωπαϊκή Ένωση ανέλαβε σειρά νομοθετικών πρωτοβουλιών που την ανέδειξαν πρωταγωνίστρια στην παγκόσμια κλιματική πολιτική σκηνή. Μεγάλος σταθμός σε αυτήν την πορεία αποτέλεσε η αναθεώρηση της οδηγίας για το χρηματιστήριο ρύπων που οδήγησε στη σημερινή εκτόξευση των τιμών αγοράς δικαιωμάτων εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, αλλά και ο νέος Κανονισμός για την ευρωπαϊκή αγορά ηλεκτρικής ενέργειας, ο οποίος μεταξύ άλλων, κατήργησε τις επιδοτήσεις μέσω μηχανισμών διασφάλισης ισχύος στις μονάδες ηλεκτροπαραγωγής από λιγνίτη και λιθάνθρακα. Στις παραπάνω ασφυκτικές πιέσεις που δέχτηκαν τα πιο ρυπογόνα καύσιμα στον πλανήτη, πρέπει να προστεθεί και η αναθεώρηση των βέλτιστων διαθέσιμων τεχνικών για τις μεγάλες μονάδες καύσης καθώς και των ορίων εκπομπών αερίων ρύπων πλην διοξειδίου του άνθρακα, που επιβάλλει ακριβές αναβαθμίσεις για τις μονάδες ηλεκτροπαραγωγής από λιγνίτη και λιθάνθρακα.

Παράλληλα με τα παραπάνω, η πρόοδος στις τεχνολογίες ΑΠΕ, τις κατέστησε ακόμα πιο ανταγωνιστικές σε σχέση με τα ορυκτά καύσιμα¹, με συνέπεια αυτές να κατακτούν ολοένα και αυξανόμενα μερίδια στην αγορά ηλεκτρικής ενέργειας. Ως αποτέλεσμα, ενώ στα τέλη του 2015 η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από λιγνίτη και λιθάνθρακα (787 TWh) ήταν σχεδόν διπλάσια από το σύνολο της παραγωγής των αιολικών και των φωτοβολταϊκών (413 TWh), το 2019 η εικόνα αυτή είχε αντιστραφεί: Τα αιολικά και τα φωτοβολταϊκά ήταν υπεύθυνα για το 17,7% της ηλεκτροπαραγωγής στην ΕΕ (570 TWh), ενώ ο λιγνίτης και ο λιθάνθρακας είχαν μερίδιο μόνο 14,6% (470 TWh)². Το πρώτο εξάμηνο μάλιστα του 2020 οι ΑΠΕ με μερίδιο 40% υποσκέλισαν για πρώτη φορά τα ορυκτά καύσιμα που είχαν συνολικό μερίδιο 34%³.

Η πτωτική αυτή πορεία του λιγνίτη και του λιθάνθρακα στην Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να θεωρείται αναντίστοιχη, καθώς το 62% των ευρωπαϊκών σταθμών καύσης στερεών καυσίμων έχουν ήδη αρνητική ρευστότητα⁴, οι τιμές των δικαιωμάτων εκπομπών CO₂ θα διατηρηθούν σε υψηλά επίπεδα σύμφωνα με όλες τις προβλέψεις, ενώ το ένα μετά το άλλο τα κράτη μέλη δεσμεύονται για πλήρη απεξάρτηση από λιγνίτη και λιθάνθρακα με ολοένα και πιο εμπροσθοβαρή χρονοδιαγράμματα απόσυρσης⁵. Πιο συγκεκριμένα, τρία κράτη μέλη (Βέλγιο, Αυστρία και Σουηδία) έχουν ήδη απεξαρτηθεί από τον λιθάνθρακα, 11 κράτη μέλη (Πορτογαλία, Σλοβακία, Ουγγαρία, Φινλανδία, Δανία, Ελλάδα, Ολλανδία, Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, Ιρλανδία) έχουν δεσμευθεί ότι θα το πράξουν σε διαφορετικές ημερομηνίες μεταξύ 2021 και 2030, ενώ η Γερμανία έχει προγραμματίσει το σβήσιμο όλων των μονάδων ηλεκτροπαραγωγής της από λιγνίτη και λιθάνθρακα ως το 2038 το αργότερο. Μόλις 6 κράτη μέλη (Πολωνία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Τσεχία, Κροατία, Σλοβενία) δεν έχουν ακόμα θέσει συγκεκριμένη ημερομηνία απεξάρτησης αν και η Τσεχία αναμένεται να το αποφασίσει σύντομα, ενώ έξι κράτη μέλη (Λιθουανία, Λεττονία, Εσθονία, Κύπρος, Μάλτα, Λουξεμβούργο)

¹ IRENA. 2020. Renewable Power Generation Costs in 2019, International Renewable Energy Agency. <https://cutt.ly/Sadt6vL>

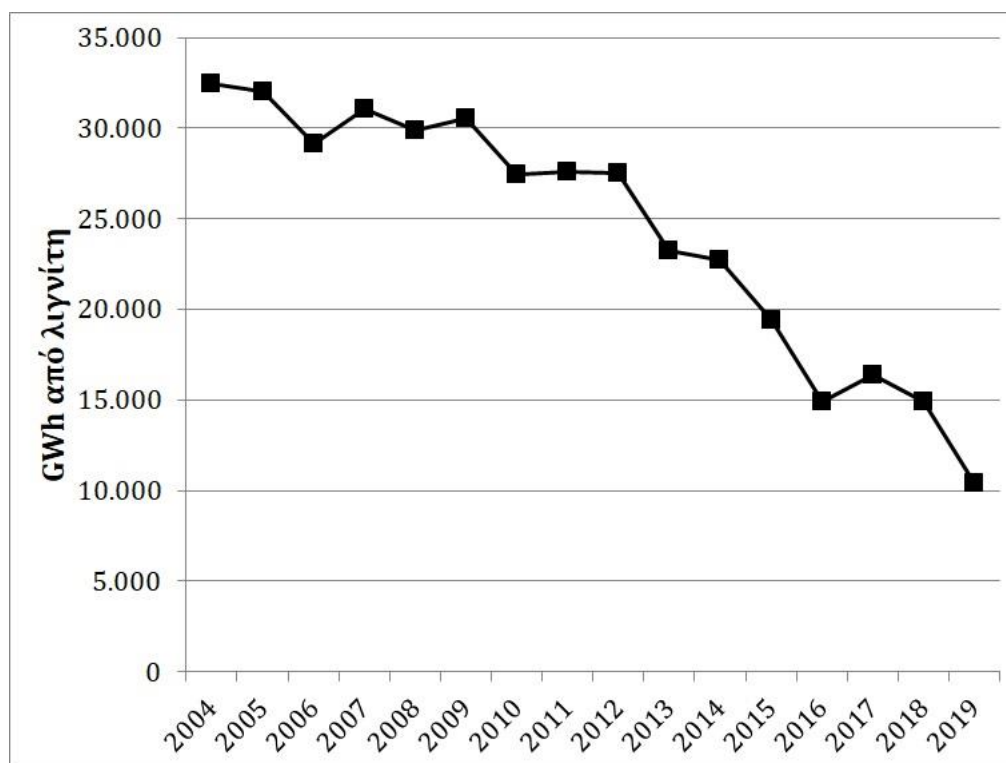
² Agora Energiewende and Sandbag. 2020, February. The European Power Sector in 2019. <https://cutt.ly/1aaf61t>

³ Ember, 2020 July. Renewables beat fossil fuels. A half-yearly analysis of Europe's electricity transition. <https://cutt.ly/Msa2tw8>

⁴ Carbon Tracker. 2020, April. Political Decisions, Economic Realities, <https://cutt.ly/cas6Vrn>

⁵ Europe Beyond Coal <https://cutt.ly/yadqLob>

δεν χρησιμοποίησαν ποτέ λιγνίτη και λιθάνθρακα στο ενεργειακό τους μίγμα. Σύμφωνα μάλιστα με τις επίσημες δεσμεύσεις των κρατών μελών που έχουν αποτυπωθεί στα Εθνικά Σχέδια για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ)⁶, εκτιμάται ότι οι εκπομπές CO₂ από όλες τις μονάδες λιγνίτη και λιθάνθρακα στην ΕΕ-27 το 2030 θα μειωθούν κατά 55% σε σχέση με τα επίπεδα της τριετίας 2016-2018⁷.

Διάγραμμα 1: Παραγόμενη ηλεκτρική ενέργεια από λιγνίτη στην Ελλάδα την περίοδο 2004-2019.

Η πορεία του λιγνίτη στην Ελλάδα είναι επίσης πτωτική. Το διάγραμμα 1 παρουσιάζει την πορεία της λιγνιτικής ηλεκτροπαραγωγής στη χώρα μας με βάση τα επίσημα στοιχεία του ΑΔΜΗΕ⁸ από το 2004 έως το 2019, όπου γίνεται εμφανής ο υπο-τριπλασιασμός της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από λιγνίτη την τελευταία δεκαετία, με τη μεγαλύτερη πτώση να εμφανίζεται μεταξύ 2018 και 2019. Οι πτωτικές τάσεις έγιναν ακόμα εντονότερες μετά την ανακοίνωση της απόφασης πλήρους απολιγνιτοποίησης τον Σεπτέμβριο του 2019 με αποτέλεσμα, τον Μάιο του 2020 ο λιγνίτης να σημειώσει ιστορικό ναδίρ καλύπτοντας μόλις 6% της ζήτησης ηλεκτρικής ενέργειας στο διασυνδεδεμένο δίκτυο. Η 20^η Μαΐου 2020 μάλιστα ήταν η πρώτη μέρα εδώ και επτά δεκαετίες που δεν λειτούργησε καμία λιγνιτική μονάδα στη Δυτική Μακεδονία, ενώ μεταξύ 7^{ης} και 9^{ης} Ιουνίου 2020 συμπληρώθηκαν οι πρώτες 40 ώρες που δεν λειτούργησε καμία λιγνιτική μονάδα σε ολόκληρη χώρα συμπεριλαμβανομένων και των δύο λιγνιτικών μονάδων στη Μεγαλόπολη.

⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Εθνικά Σχέδια Δράσης για την Ενέργεια και το Κλίμα. <https://bit.ly/3c7j1tV>

⁷ The Green Tank, 2020, Ιούλιος. Προς μία πιο δίκαιη κατανομή του Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης. https://thegreentank.gr/wp-content/uploads/2020/07/202007_TheGreenTank_MoreJustTF_EL.pdf

⁸ ΑΔΜΗΕ, Μηνιαία Δελτία Ενέργειας. <https://cutt.ly/YadpSds>

Είναι λοιπόν αναμφισβήτητο γεγονός ότι η ενεργειακή στροφή μακριά από τον λιγνίτη και τον λιθάνθρακα ήδη συντελείται σε Ελλάδα και Ευρώπη και ότι η ολοένα και επιταχυνόμενη συνέχιση αυτής της πορείας είναι αναπόφευκτη.

Η νέα αυτή πραγματικότητα έχει ήδη επηρεάσει πολλές τοπικές κοινωνίες στην Ευρωπαϊκή Ένωση και πρόκειται να επηρεάσει ακόμα βαθύτερα ακόμα περισσότερες μέσα στην τρέχουσα δεκαετία. Συνολικά περισσότερες από 237.000 ήταν οι άμεσες θέσεις εργασίας στις μονάδες καύσης και στα ορυχεία εξόρυξης λιγνίτη και λιθάνθρακα στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2018 συμπεριλαμβανομένου και του Ηνωμένου Βασιλείου, ενώ στη χώρα μας ο αντίστοιχος αριθμός άμεσα εργαζόμενων στη λιγνιτική βιομηχανία (εξόρυξη και καύση) ήταν 6.527⁹. Σημειώνεται ότι οι αριθμοί αυτοί αποδίδουν μόνο μια στατική εικόνα του κλάδου και δεν περιγράφουν πλήρως τις επιπτώσεις της απεξάρτησης από τον λιγνίτη και τον λιθάνθρακα. Στην πραγματικότητα, σε ολόκληρη την ΕΕ οι άμεσα εργαζόμενοι στις βιομηχανίες λιγνίτη και λιθάνθρακα μειώνονται διαρκώς την τελευταία δεκαετία αντικατοπτρίζοντας την αντίστοιχη μείωση της εξόρυξης και παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από αυτά τα καύσιμα. Επιπλέον, αν ληφθούν υπόψη και οι θέσεις εργασίας που σχετίζονται έμμεσα με τις δραστηριότητες εξόρυξης και καύσης λιγνίτη και λιθάνθρακα, ο αριθμός των ανθρώπων που θα επηρεαστούν από τη σταδιακή απεξάρτηση από τον λιγνίτη και τον λιθάνθρακα γίνεται πολύ μεγαλύτερος.

Το μεγάλο ζητούμενο επομένως είναι αυτή η αναντίστροφη στροφή μακριά από τον λιγνίτη και τον λιθάνθρακα να πραγματοποιηθεί με κοινωνικά δίκαιο τρόπο για τις περιοχές εκείνες που για δεκαετίες θυσιάσαν άλλες οικονομικές δραστηριότητες, αλλά και την ίδια την ποιότητα ζωής τους, προκειμένου να στηρίξουν την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής οικονομίας.

Απέναντι στο διαφαινόμενο εκρηκτικό κοινωνικό πρόβλημα η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν επέδειξε αρκούτως γρήγορα αντανakλαστικά. Μόλις το 2018 ξεκίνησε να λειτουργεί την πλατφόρμα των υπό μετάβαση λιγνιτικών περιφερειών (Coal Regions in Transition –CriT) για την παροχή τεχνικής στήριξης στις περιφέρειες αυτές, ενώ μόλις τον Ιανουάριο του 2020 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε την πρότασή της για παροχή οικονομικής βοήθειας στις υπό μετάβαση περιφέρειες μέσω του Μηχανισμού Δίκαιης Μετάβασης στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας και του σχεδιασμού για την επόμενη προγραμματική περίοδο 2021-2027. Λόγω της καθυστερημένης αντίδρασης της ΕΕ στην επιταχυνόμενη κατάρρευση της παραγωγής λιγνίτη και λιθάνθρακα στις περισσότερες χώρες της ΕΕ, το παράθυρο της ευκαιρίας για την προάσπιση του μέλλοντος των τοπικών κοινωνιών στενεύει επικίνδυνα, θέτοντας εν αμφιβόλω την επιτυχία ολόκληρου του εγχειρήματος της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας.

Σε αυτή τη συγκυρία λοιπόν αποκτά ιδιαίτερο νόημα μια ανασκόπηση της έως τώρα ιστορίας της μετάβασης από το 2015 μέχρι τις πλέον πρόσφατες εξελίξεις σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, ώστε να αντληθούν τα απαραίτητα διδάγματα και συμπεράσματα που θα επιτρέψουν την αποφυγή λαθών στο μέλλον και θα συνδράμουν στην επείγουσα ανάγκη για σωστό σχεδιασμό της επόμενης μέρας στις λιγνιτικές περιοχές της χώρας.

⁹ JRC, 2018. “EU coal regions: opportunities and challenges ahead”. <https://bit.ly/34BGSzy>

II. Δίκαιη Μετάβαση στην Ελλάδα

II.1. Εθνικό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης

Στην Ελλάδα η έννοια της Δίκαιης Μετάβασης των λιγνιτικών περιοχών και της χρηματοδότησής της από έσοδα της δημοπράτησης δικαιωμάτων διοξειδίου του άνθρακα (CO₂) τέθηκε για πρώτη φορά στον δημόσιο διάλογο τον Νοέμβριο του 2015 σε συνεδρίαση της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Περιβάλλοντος της Βουλής, για την προετοιμασία της παρουσίας της Ελλάδας στην ιστορική, όπως αποδείχθηκε, παγκόσμια Διάσκεψη για το Κλίμα στο Παρίσι¹⁰. Αξίζει να σημειωθεί ότι το ίδιο αίτημα σε πρωτόλεια μορφή είχε τεθεί ήδη από τον οικολογικό χώρο στις λιγνιτικές περιφέρειες το 2005, όταν διεκδικούσε τη χρηματοδότηση της μετάβασης από το «εξωτερικό κόστος» του λιγνίτη, στο οποίο συμπεριλαμβάνονταν και το κόστος των εκπομπών CO₂. Το αίτημα πήρε πιο επίσημη μορφή το 2010 στην αναφορά που υπέβαλαν στο Ευρωκοινοβούλιο 11 περιβαλλοντικές οργανώσεις της Δυτικής Μακεδονίας και της Αρκαδίας¹¹.

II.1.1. Η αρχική πρόταση

Τον Δεκέμβριο του 2015, έναν μήνα μετά τη συζήτηση στη Βουλή, οι δήμαρχοι των 5 ενεργειακών δήμων της χώρας (Κοζάνης, Εορδαίας, Αμύνταιου, Φλώρινας και Μεγαλόπολης) με αφορμή νομοσχέδιο που έφερε η κυβέρνηση προς ψήφιση για τον τρόπο κατανομής των δημόσιων εσόδων από τη δημοπράτηση των δικαιωμάτων εκπομπών της περιόδου 2016-2020, πρότειναν συγκεκριμένη τροπολογία¹² για τη δημιουργία Εθνικού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης με χρηματοδότηση από τμήμα των δημοσίων εσόδων δημοπράτησης δικαιωμάτων εκπομπών CO₂. Την πρόταση αυτή στήριξε με εκτενή τεκμηρίωση και ο τότε Περιφερειάρχης Δυτικής Μακεδονίας¹³. Παρά το ότι η πρόταση αυτή υιοθετήθηκε από πολλούς βουλευτές διαφορετικών πολιτικών κομμάτων, δεν έγινε αποδεκτή από τον τότε υπουργό Περιβάλλοντος και Ενέργειας¹⁴. Ο υπουργός απέρριψε την εν λόγω πρόταση ισχυριζόμενος ότι για να δοθούν χρήματα για τη δημιουργία θέσεων εργασίας στις λιγνιτικές περιοχές της χώρας θα πρέπει να υπάρχει συγκεκριμένος σχεδιασμός. Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε το WWF Ελλάς, το οποίο τον Ιούλιο του 2016 κατέθεσε έναν συγκεκριμένο και κοστολογημένο οδικό χάρτη¹⁵ μετάβασης στη μεταλιγνιτική περίοδο για την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας.

¹⁰ Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Περιβάλλοντος της Βουλής, συνεδρίαση με θέμα «Η Διεθνής Διάσκεψη COP21 στο Παρίσι και η πολιτική της Ελλάδας για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής» 18.11.2015, τοποθέτηση εκπροσώπου WWF Ελλάς: 1:47-1:58. <https://cutt.ly/Gabkqsv>

¹¹ Αναφορά 0760/2010 11 περιβαλλοντικών οργανώσεων προς το Ευρωκοινοβούλιο. <https://cutt.ly/Da1juMg>

¹² Δίκτυο Ενεργειακών Δήμων. 2015, Δεκέμβριος. Επιστολή προς τον ΥΠΕΝ και τον Αν. ΥΠΕΝ. <https://cutt.ly/daj2oy9>

¹³ Την πρόταση των ενεργειακών δήμων για νομοθετική ρύθμιση που αφορά στα έσοδα απο πλειστηριασμούς αδιάθετων δικαιωμάτων εκπομπών αερίων θερμοκηπίου στηρίζει ο Περιφερειάρχης Δυτικής Μακεδονίας. 2016, Ιανουάριος. http://energeiakozani.blogspot.com/2016/01/blog-post_94.html

¹⁴ Δήλωση Υπ. Ενέργειας Π. Σκουρλέτη για την εντολή που έδωσε στη ΔΕΗ για το Ειδικό Τιμολόγιο στη Δυτική Μακεδονία. 2016, Φεβρουάριος. <http://goo.gl/qe6hgi>

¹⁵ WWF Ελλάς. 2016, Ιούλιος. Οδικός Χάρτης Μετάβασης στη μεταλιγνιτική περίοδο για την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας <https://cutt.ly/aaj2GKL>

II.1.2. Η ίδρυση

Η απορριφθείσα πρόταση των Δημάρχων για τη δημιουργία Εθνικού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης επανήλθε στα μέσα του 2018 κατά τη συζήτηση για τον νόμο που έθετε το πλαίσιο για την πώληση των λιγνιτικών μονάδων της ΔΕΗ. Αυτήν τη φορά ο Αναπληρωτής Υπουργός Περιβάλλοντος και Ενέργειας αποδέχτηκε την πρόταση, ανακοίνωσε την ίδρυση του Εθνικού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης¹⁶ και έθεσε τη σχετική πρόταση σε δημόσια διαβούλευση τον Ιούνιο του 2018. Η διαβούλευση κατέληξε σε άξονες προτεραιότητας που απέκλειαν κάθε έργο σχετικό με λιγνίτη και επικέντρωναν στις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, την εξοικονόμηση ενέργειας, την κυκλική οικονομία, τον πρωτογενή τομέα και την προώθηση της πλούσιας βιομηχανικής κληρονομιάς των λιγνιτικών περιοχών της Ελλάδας, καθώς και την εκπαίδευση των εργαζόμενων ώστε να μεταπηδήσουν στους συγκεκριμένους βιώσιμους τομείς της οικονομίας¹⁷.

Η διοχέτευση, μέσω του Πράσινου Ταμείου, πόρων από τη δημοπράτηση δικαιωμάτων CO₂ για τη Δίκαιη Μετάβαση των λιγνιτικών περιοχών (Εθνικό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης) συμπεριλήφθηκε τόσο στο προσχέδιο του ΕΣΕΚ που υποβλήθηκε από την προηγούμενη κυβέρνηση τον Ιανουάριο του 2019 στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή¹⁸, όσο και στην αναθεώρησή του που υποβλήθηκε από τη σημερινή κυβέρνηση τον Δεκέμβριο του 2019¹⁹.

Τον Απρίλιο του 2019 εκδόθηκε η Υπουργική Απόφαση²⁰ που προβλέπει τη χρηματοδότηση των λιγνιτικών περιοχών από το 6% των δημοσίων εσόδων δημοπράτησης δικαιωμάτων εκπομπών CO₂ του 2018 (περίπου €31,4 εκ.) μέσω του Πράσινου Ταμείου, ενώ τον Φεβρουάριο του 2020 εκδόθηκε από τη νέα κυβέρνηση η αντίστοιχη ΥΑ για το 2019²¹, όπου προβλέπεται εκ νέου η διάθεση του 6% των εσόδων από την ίδια πηγή (περίπου €30,2 εκ.). Τον Μάιο του 2020 το Πράσινο Ταμείο αποφάσισε τη διάθεση των πόρων του 2018 σε επτά συγκεκριμένους άξονες²², ενώ τον Ιούλιο 2020 εκδόθηκαν προσκλήσεις για δύο από αυτούς. Η πρώτη πρόσκληση αφορά στη υποβολή Σχεδίων Δράσης για την Ενέργεια και το Κλίμα και η δεύτερη στην χρηματοδότηση παρεμβάσεων για την προώθηση της κυκλικής οικονομίας²³.

Όσον αφορά στη διοχέτευση πόρων από τη δημοπράτηση δικαιωμάτων εκπομπών CO₂ του έτους 2020 αλλά και ολόκληρης της 4^η φάσης του ΕΣΕΔΕ 2021-2030 στις λιγνιτικές περιφέρειες, η κυβέρνηση δεν έχει ως τώρα δεσμευτεί, παρά το γεγονός ότι μέσω του ΕΣΕΚ η χώρα δεσμεύεται εμμέσως να το πράξει για όλη τη διάρκεια ισχύος του, δηλαδή ως το 2030.

¹⁶ Δελτίο Τύπου, ΥΠΕΝ 5.6.2018. Αν. ΥΠΕΝ. Σ. Φάμελλος: «Κάνουμε πράξη το Εθνικό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης για τις λιγνιτικές περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας και του Δήμου Μεγαλόπολης». <https://cutt.ly/maj9xr6>

¹⁷ «Ειδικός Λογαριασμός για τη Δίκαιη Μετάβαση των Λιγνιτικών Περιοχών», κείμενο διαβούλευσης. <https://cutt.ly/VaijN47>

¹⁸ Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα. 2019, Ιανουάριος. <https://cutt.ly/AaijGtm>

¹⁹ Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα. 2019, Δεκέμβριος. <https://cutt.ly/taijWY8>

²⁰ ΥΑ 67 ΦΕΚ Β/1149/05.04.2019 Τρόπος κατανομής εσόδων από πλειστηριασμούς δικαιωμάτων εκπομπών αερίων θερμοκηπίου για το έτος 2018.

²¹ ΥΑ ΥΠΕΝ/ΔΚΑΠΑ/15474/339 ΦΕΚ Β/584/24.2.2020 Τρόπος κατανομής εσόδων από πλειστηριασμούς δικαιωμάτων εκπομπών αερίων θερμοκηπίου για το έτος 2019

²² Δελτίο Τύπου, ΥΠΕΝ 27.05.2020. Έγκριση από το Πράσινο Ταμείο έργων 31,4 εκατ. ευρώ για τις λιγνιτικές πόλεις. <https://cutt.ly/mah69eQ>

²³ Δελτίο Τύπου, ΥΠΕΝ. 9.7.2020. Προκηρύχθηκαν τα δυο πρώτα προγράμματα του Πράσινου Ταμείου για την απολιγνιτοποίηση. <https://cutt.ly/9aijzenI>

Συνοψίζοντας, γίνεται φανερό πως από τη στιγμή που παρουσιάστηκε για πρώτη φορά η ιδέα της δημιουργίας του Εθνικού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης το 2015 μέχρι τη στιγμή της πραγματικής σύστασής του χρειάστηκαν 3,5 χρόνια και μέχρι την αξιοποίηση των πόρων του ακόμα περισσότερα. Παρά τη μεγάλη καθυστέρηση, ιδιαίτερα θετικό πρόσημο έχει η διακομματική συμφωνία για τη στήριξη με δημόσιους πόρους της μετάβασης των λιγνιτικών περιοχών.

II.2. Απόφαση απολιγνιτοποίησης και αρχικό σχήμα διακυβέρνησης

Ίσως η πιο σημαντική απόφαση στη σύγχρονη ενεργειακή πολιτική της Ελλάδας ήταν η ανακοίνωση του Πρωθυπουργού από το βήμα του ΟΗΕ τον Σεπτέμβριο του 2019 της πλήρους απεξάρτησης από τον λιγνίτη το αργότερο ως το 2028²⁴. Με αυτή την πολιτική επιλογή η Ελλάδα εντάσσεται στην ομάδα των 15 πιο προοδευτικών χωρών της ΕΕ που έχουν ήδη αποφασίσει την πλήρη απεξάρτησή τους από το πιο ρυπογόνο καύσιμο στον πλανήτη, και ταυτόχρονα γίνεται η πρώτη λιγνιτοπαραγωγός χώρα στην ΕΕ που θέτει ημερομηνία απολιγνιτοποίησης πριν το 2030. Το νέο επιχειρησιακό σχέδιο της ΔΕΗ²⁵ περιλαμβάνει την απόσυρση όλων των υφιστάμενων λιγνιτικών μονάδων ως το 2023, σε πλήρη συμφωνία και με το νέο ΕΣΕΚ που κατατέθηκε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Δεκέμβριο του 2019. Μεταξύ 2023 και 2028 προβλέπεται η λειτουργία μόνο της -υπό κατασκευή σήμερα- Πτολεμαΐδας V.

Είναι σαφές ότι η εμπροσθοβαρής απολιγνιτοποίηση μεγεθύνει ακόμα περισσότερο την πρόκληση του μετασχηματισμού των λιγνιτικών περιφερειών της χώρας. Εύλογα έχει προκαλέσει μεγάλη αναστάτωση στις τοπικές κοινωνίες και την τοπική αυτοδιοίκηση καθώς δεν υπάρχει ακόμα ολοκληρωμένο και κοστολογημένο σχέδιο για τη Δίκαιη Μετάβαση των λιγνιτικών περιοχών.

Προς την κατεύθυνση αυτή, τον Δεκέμβριο του 2019 συγκροτήθηκε με Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου (ΠΥΣ)²⁶ διυπουργική Επιτροπή για την απολιγνιτοποίηση υπό την προεδρία του Υπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας για την εκπόνηση ενός κεντρικού Σχεδίου Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης (ΣΔΑΜ) στη μεταλιγνιτική εποχή. Το έργο αυτό ανατέθηκε σε Συντονιστική Επιτροπή στην οποία συμμετέχουν οι Γενικοί Γραμματείς Οικονομικής Πολιτικής, Δημοσίων Επενδύσεων και ΕΣΠΑ, Ενέργειας και Ορυκτών Πρώτων Υλών, Αγροτικής Πολιτικής, οι Περιφερειάρχες Δυτικής Μακεδονίας και Πελοποννήσου καθώς και ο Διευθύνων Σύμβουλος της ΔΕΗ. Τον Μάρτιο του 2020 ορίστηκε Συντονιστής του ΣΔΑΜ²⁷, ενώ στον νόμο 4685/2020²⁸ που ψηφίστηκε στις αρχές Μαΐου 2020 προβλέφθηκε η στελέχωση και η σχετική επιχειρησιακή δομή του. Επισημαίνεται ότι από αυτή την Επιτροπή, που ουσιαστικά αποτελεί τη βασική δομή διακυβέρνησης της Δίκαιης Μετάβασης, απουσιάζουν οι δήμαρχοι των πέντε λιγνιτικών δήμων της χώρας καθώς και εκπρόσωποι των εργαζομένων και της κοινωνίας των πολιτών.

²⁴ Ειδική Συνδιάσκεψη ΟΗΕ για το Κλίμα. 23.9. 2019. <https://cutt.ly/Fajo2fD>

²⁵ Δελτίο Τύπου, ΔΕΗ. 16.12.2019. Τις μεσοπρόθεσμες στρατηγικές της προτεραιότητες και τις οικονομικές προοπτικές του 2020 παρουσίασε η ΔΕΗ. <https://cutt.ly/6ajQBqz>

²⁶ ΠΥΣ 52 της 23-12-2019, ΦΕΚ 213/Α/24-12-2019 <https://cutt.ly/lajoYqr>

²⁷ ΑΔΑ: ΨΙΩΕ4653Π8-ΓΚΓ. Απόφαση Κυβερνητικής Επιτροπής για τη Δίκαιη Ανάπτυξιακή Μετάβαση της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας και του Δήμου Μεγαλόπολης στη Μεταλιγνιτική Εποχή ΥΠΕΝ/ΥΠΡΓ/28804/2842 <https://cutt.ly/YajEoFG>

²⁸ Ν. 4685/2020. ΦΕΚ Α/ 92/07-05-2020. <https://cutt.ly/KajcEIE>

Επιπλέον, τον Μάιο του 2020 ορίστηκε 11μελής Τεχνική Επιτροπή του ΣΔΑΜ (ΤΕΣΔΑΜ) με συμβουλευτικό, τεχνικό και υποστηρικτικό ρόλο προς την Συντονιστική Επιτροπή ειδικά σε σχέση με επενδυτικές προτάσεις και αναπτυξιακά σχέδια που τίθενται υπόψη της²⁹, ενώ τον Ιούλιο 2020 η Συντονιστική του ΣΔΑΜ εξέδωσε πρόσκληση υποβολής επενδυτικών προτάσεων από ιδιωτικές εταιρίες³⁰ που θα κατατίθενται στη νεοσυσταθείσα Τεχνική Επιτροπή.

Παράλληλα, τον Μάιο του 2020 ορίστηκε από τον Περιφερειάρχη Δυτικής Μακεδονίας ομάδα εργασίας για την υποστήριξη της Περιφέρειας στη μετάβασή της στη μεταλινιτική εποχή τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η οποία τροποποιήθηκε τον Ιούλιο του 2020 με την προσθήκη επιπλέον μελών³¹. Η Επιτροπή απαρτίζεται από 34 μέλη συνολικά, συμπεριλαμβανομένου του Συντονιστή του ΣΔΑΜ. Τον Ιούλιο του 2020 καταρτίστηκαν επτά υπο-ομάδες εργασίας για την εμβάθυνση σε επιμέρους ζητήματα μετάβασης (αποκατάσταση εδαφών, αξιοποίηση υφιστάμενων υποδομών, αξιολόγηση επενδύσεων κλπ). Ενώ σε αυτή την ομάδα μετέχουν πολλοί εκπρόσωποι των εργαζομένων, ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και εκπρόσωπος της κοινωνίας των πολιτών, και πάλι απουσιάζουν οι δήμαρχοι των λιγνιτικών δήμων της Περιφέρειας.

Τον Ιούνιο του 2020 ανατέθηκε από τη συντονιστική επιτροπή η εκπόνηση του πολυαναμενόμενου συνολικού Σχεδίου της Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης των λιγνιτικών περιοχών της χώρας (Master Plan) σε ομάδα συμβούλων³². Σύμφωνα με τη σχετική προκήρυξη³³, εκτός από το συνολικό σχέδιο, στο έργο των συμβούλων συμπεριλαμβάνεται η ανάλυση της τρέχουσας κατάστασης στις λιγνιτικές περιοχές αλλά και η εκπόνηση των Εδαφικών Σχεδίων Δίκαιης Μετάβασης (Territorial Just Transition Plans), που αποτελούν προϋπόθεση για την εκταμίευση πόρων του Ευρωπαϊκού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης. Σύμφωνα με τις δηλώσεις του Συντονιστή της ΣΔΑΜ η πρώτη εκδοχή του συνολικού Σχεδίου Μετάβασης θα είναι έτοιμη ως τον Σεπτέμβριο του 2020³⁴.

Σε αυτό το πολυδαίδαλο σύστημα διακυβέρνησης ζητούμενα αποτελούν οι σαφείς και διακριτοί ρόλοι, η ροή πληροφοριών μεταξύ των διαφόρων επιμέρους δομών διακυβέρνησης σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο καθώς και ο τρόπος συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών, των εργαζομένων και της κοινωνίας των πολιτών, τόσο στην κατάρτιση όσο και στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με το συνολικό Σχέδιο Μετάβασης και τα Εδαφικά Σχέδια Δίκαιης Μετάβασης. Σε ό,τι αφορά τα τελευταία, ερωτήματα δημιουργούνται σχετικά με το κατά πόσο η ακολουθούμενη διαδικασία συμβαδίζει με τις προϋποθέσεις συμμετοχής και διαβούλευσης

²⁹ ΑΔΑ: ΨΡΦ04653Π8-9Α1. Απόφαση Προέδρου Συντονιστικής Επιτροπής ΣΔΑΜ. «Σύσταση και συγκρότηση Τεχνικής Επιτροπής Σχεδίου Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης» 06/21.5.2020 <https://cutt.ly/lajONk2>

³⁰ Συντονιστική Επιτροπή ΣΔΑΜ. Ανοιχτή για την υποβολή από φορείς εκτός δημόσιου τομέα μη-δεσμευτικών επενδυτικών προτάσεων αναπτυξιακών σχεδίων στο πλαίσιο του ΣΔΑΜ. 12/09.07.2020. <http://www.sdam.gr/el/anoikti-prosklisi>

³¹ ΑΔΑ: ΨΣΛΔ7ΛΨ-ΜΜΒ. Τροποποίηση της Σύστασης και Συγκρότησης της Ομάδας Εργασίας για την προετοιμασία μετάβασης της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας στη μεταλινιτική περίοδο. <https://cutt.ly/XajFz3V>

³² Energypress.gr 3.6.2020. Σε Boston Consulting και Grant Thornton η εκπόνηση του master plan για την απολιγνιτοποίηση - Τι ακριβώς προβλέπει η προκήρυξη <https://cutt.ly/haj447D>

³³ Hellenic Corporation of Assets and Participations S.A. 26.3.2020. <https://cutt.ly/zaj5eEC>

³⁴ ΣΔΑΜ, 9.7.3020. Οδοιπορικό στη Δυτική Μακεδονία του Κωστή Μουσουρούλη, Προέδρου και Συντονιστή του Σχεδίου Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης. <http://sdam.gr/el/node/128>

που θέτει ο νέος Κανονισμός του Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης (βλ. IV.2.1 ενότητα για τα Εδαφικά Σχέδια Δίκαιης Μετάβασης).

III. Δίκαιη Μετάβαση στην Ευρώπη

Η σύγχρονη ιστορία της Δίκαιης Μετάβασης στην Ευρώπη έχει αρκετές αλληλεπιδράσεις με την αντίστοιχη στην Ελλάδα καθώς υπήρξαν παρεμβάσεις φορέων από την Ελλάδα στις ευρωπαϊκές εξελίξεις, αλλά και πρωτοβουλίες του δικτύου ενεργειακών δήμων της χώρας μας με διεθνή χαρακτήρα όπως το Φόρουμ των Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης.

III.1. Αναθεώρηση Οδηγίας για Χρηματιστήριο Ρύπων

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση η έννοια της Δίκαιης Μετάβασης για τις λιγνιτικές περιφέρειες εισήχθη μόλις το 2015, στο πλαίσιο της πρότασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής³⁵ για την αναθεώρηση της οδηγίας που διέπει τη λειτουργία του χρηματιστηρίου ρύπων – του Ευρωπαϊκού Συστήματος Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπών (ΕΣΕΔΕ). Ειδικότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε τα δημόσια έσοδα κάθε κράτους μέλους από τη δημοπράτηση των δικαιωμάτων CO₂ που τους κατανέμονται, να αξιοποιηθούν, μεταξύ άλλων, και για τη «δημιουργία δεξιοτήτων και την ανακατανομή του εργατικού δυναμικού που επηρεάζεται από τη μετάβαση των θέσεων απασχόλησης σε μια οικονομία χαμηλών ανθρακούχων εκπομπών». Με άλλα λόγια η Επιτροπή έδωσε τη δυνατότητα στα κράτη μέλη να αξιοποιούν τμήμα αυτών των δημοσίων εσόδων για τη Δίκαιη Μετάβαση των λιγνιτικών περιοχών, κάτι που δεν ίσχυε έως τότε.

Την πρόταση της Επιτροπής ακολούθησαν επεξεργασίες σε Επιτροπές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και το Συμβούλιο των αρμόδιων υπουργών καθώς και τριμερείς διαπραγματεύσεις ανάμεσα στους θεσμούς της Ένωσης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωκοινοβούλιο και Συμβούλιο Υπουργών) προκειμένου να οριστικοποιηθεί η αναθεώρηση της οδηγίας. Στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων ΜΚΟ³⁶ από ολόκληρη την Ευρώπη εργάστηκαν παράλληλα με την Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία των Εργαζομένων (European Trade Union Confederation - ETUC) και διεκδίκησαν ανέα ευρωπαϊκή χρηματοδότηση (και όχι δημόσιους/ εθνικούς πόρους) μέσα από ένα νέο Ευρωπαϊκό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης, το οποίο θα στήριζε όχι μόνο τους εργαζόμενους αλλά και ολόκληρη την τοπική οικονομία των υπό μετάβαση περιοχών. Κατατέθηκαν μάλιστα και σχετικές τροπολογίες από διάφορους συμφωνούντες ευρωβουλευτές και η τελική συμβιβαστική τροπολογία για τη θέσπιση διακριτού Ευρωπαϊκού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης για τις λιγνιτικές περιφέρειες, έγινε δεκτή τόσο από την Επιτροπή Έρευνας, Βιομηχανίας και Ενέργειας (ITRE)³⁷ όσο και από την Επιτροπή Περιβάλλοντος (ENVI)³⁸ του Ευρωκοινοβουλίου. Τον Φεβρουάριο του 2017, η εν

³⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. 2015, Ιούλιος. Πρόταση για την τροποποίηση της οδηγίας 2003/87/EK με σκοπό την ενίσχυση οικονομικά αποδοτικών μειώσεων των εκπομπών και την προώθηση επενδύσεων χαμηλών ανθρακούχων εκπομπών. <https://cutt.ly/CajVn6X>

³⁶ Επιστολή 31 ΜΚΟ προς υπουργούς Περιβάλλοντος. 2017, Φεβρουάριος. Open letter to EU Environment Ministers on the revision of the EU ETS. <https://cutt.ly/9ajVO6c>

³⁷ Επιτροπή Βιομηχανίας, Έρευνας και Ενέργειας. 2016, Νοέμβριος. OPINION of the Committee on Industry, Research and Energy for the Committee on the Environment, Public Health and Food Safety on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2003/87/EC to enhance cost-effective emission reductions and low-carbon investments (COM(2015)0337 –C8-0190/2015–2015/0148(COD)). <https://goo.gl/ymwRdw>.

³⁸ Επιτροπή Περιβάλλοντος, Υγείας και Ασφάλειας Τροφίμων. 2017, Ιανουάριος. REPORT on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2003/87/EC to enhance

λόγω τροπολογία υπερψηφίστηκε και από την Ολομέλεια του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου³⁹ με ισχυρή πλειοψηφία, καθιστώντας έτσι την ίδρυση Ευρωπαϊκού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης για τις λιγνιτικές περιοχές επίσημη θέση του ενός από τους τρεις θεσμούς της ΕΕ. Παρόλο που η ανάγκη η μετάβαση των λιγνιτικών περιοχών να γίνει με κοινωνικά δίκαιο τρόπο αναγνωρίστηκε από όλους τους συμμετέχοντες στις τριμερείς διαπραγματεύσεις, δεν κατέστη τελικά δυνατό να ιδρυθεί διακριτό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης στην αναθεώρηση της Οδηγίας για το ΕΣΕΔΕ⁴⁰.

Ωστόσο, η διοχέτευση νέων ευρωπαϊκών πόρων για τη Δίκαιη Μετάβαση εντάχθηκε διαφορετικά στην εν λόγω οδηγία. Η συμβιβαστική λύση που υιοθετήθηκε επιτρέπει τη χρήση ευρωπαϊκών πόρων από το νεοσυσταθέν Ταμείο Εκσυγχρονισμού για δράσεις που σχετίζονται με τη Δίκαιη Μετάβαση των λιγνιτικών περιοχών. Συνεπώς, η Δίκαιη Μετάβαση εντάχθηκε στο πλαίσιο εναλλακτικών δράσεων που χρηματοδοτούνται από το Ταμείο Εκσυγχρονισμού. Με αυτόν τον τρόπο όμως δημιουργήθηκε ανταγωνισμός ως προς την άντληση των πόρων του Ταμείου αυτού μεταξύ των δράσεων που σχετίζονται με τη Δίκαιη Μετάβαση και της κατασκευής ενεργειακών υποδομών, γεγονός που μειώνει σημαντικά τις πιθανότητες χρήσης του πόρου αυτού για την ανάπτυξη εναλλακτικών οικονομικών δραστηριοτήτων στις λιγνιτικές περιοχές κατά την επόμενη φάση του ΕΣΕΔΕ (2021-2030). Επιπλέον, τέθηκε ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη χρήση πόρων του Ταμείου Εκσυγχρονισμού το κατά κεφαλήν εισόδημα του κράτους μέλους το 2013 να είναι κάτω του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Καθώς η Ελλάδα δεν πληροί αυτή την προϋπόθεση, οι λιγνιτικές περιοχές της δεν είναι επιλέξιμες για να λάβουν πόρους από το Ταμείο Εκσυγχρονισμού.

Παρά την ατυχή τελική έκβαση, η απόφαση αυτή έχει ιδιαίτερη πολιτική σημασία καθώς είναι η πρώτη φορά που ευρωπαϊκοί πόροι διατίθενται για τους σκοπούς της Δίκαιης Μετάβασης αποκλειστικά των λιγνιτικών περιφερειών. Επιπλέον, συγκεκριμένοι ευρωβουλευτές μέλη των Επιτροπών ITRE και ENVI, προερχόμενοι από τις δύο μεγαλύτερες πολιτικές ομάδες του Ευρωκοινοβουλίου, επένδυσαν πολιτικά στην πρόταση για διακριτό Ευρωπαϊκό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης. Το γεγονός αυτό οδήγησε στη συνέχεια σε σχετική πρότασή τους το 2019⁴¹ στο πλαίσιο του σχεδιασμού του νέου ευρωπαϊκού προϋπολογισμού για ίδρυση ευρωπαϊκού ταμείου με τον ίδιο ακριβώς σκοπό. Επίσης, καθώς στο πλαίσιο της πολιτικής πίεσης για την ίδρυση Ευρωπαϊκού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης το 2017 συμμετείχαν και δήμαρχοι από την Ελλάδα, την Τσεχία και τη Ρουμανία, μπήκαν οι βάσεις για μια ευρύτερη συνεργασία μεταξύ εκπροσώπων της τοπικής αυτοδιοίκησης σε ευρωπαϊκό επίπεδο (βλ. ενότητα III.4 για Κοινή

cost - effective emission reductions and low-carbon investments (COM(2015)0337-C8-0190/2015-2015/0148(COD)). <https://goo.gl/V77Xbe>

³⁹ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. 2018, Φεβρουάριος. Position of the European Parliament adopted at first reading on 6 February 2018 with a view to the adoption of Directive (EU) 2018/... of the European Parliament and of the Council amending Directive 2003/87/EC to enhance cost-effective emission reductions and low-carbon investments and Decision (EU) 2015/1814(EP-PE_TC1 COD(2015)0148). <https://cutt.ly/0ajV5mO>, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. 2017, Φεβρουάριος. Amendments adopted by the European Parliament on 15 February 2017 on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2003/87/EC to enhance cost-effective emission reductions and low-carbon investments (COM(2015)0337 -C8-0190/2015 - 48(COD)). <https://goo.gl/yW2YK1>

⁴⁰ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. 2017, Μάρτιος. Outcome of Proceedings. <https://goo.gl/gFKlMf>

⁴¹ Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 14ης Μαρτίου 2019 σχετικά με την κλιματική αλλαγή - ένα ευρωπαϊκό, στρατηγικό, μακρόπνοο όραμα για μια ευημερούσα, σύγχρονη, ανταγωνιστική και κλιματικά ουδέτερη οικονομία, με βάση τη Συμφωνία του Παρισιού (2019/2582(RSP)) <https://cutt.ly/vaiBmQ0>

πρωτοβουλία ενεργειακών Δήμων και συνδικάτων), η οποία αργότερα οδήγησε στην ίδρυση του Φόρουμ των Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης (βλ. ενότητα III.5 για Πανευρωπαϊκό Φόρουμ Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης).

Συμπερασματικά, μπορεί η προσπάθεια ίδρυσης διακριτού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης στο πλαίσιο της αναθεώρησης της οδηγίας για το χρηματιστήριο ρύπων να μην στέφθηκε από επιτυχία, αλλά απέφερε πολιτικά οφέλη που απέδωσαν καρπούς αργότερα.

III.2. Πλατφόρμα λιγνιτικών περιφερειών υπό μετάβαση- CRiT

Μετά την οριστικοποίηση της οδηγίας για το χρηματιστήριο ρύπων που απέτυχε να θεσπίσει διακριτό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποφάσισε να αναλάβει πρωτοβουλία για τις λιγνιτικές περιφέρειες της ΕΕ-28 μέσα από υφιστάμενους πόρους της τρέχουσας προγραμματικής περιόδου 2014-2020. Έτσι τον Δεκέμβριο του 2017, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε την ίδρυση της πλατφόρμας των υπό μετάβαση λιγνιτικών περιφερειών (Coal Regions in Transition Platform- CRiT)⁴² στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ενεργειακής στρατηγικής «Καθαρή ενέργεια για όλους»⁴³ και η πρώτη συνάντηση εργασίας πραγματοποιήθηκε τον Φεβρουάριο του 2018 στις Βρυξέλλες. Στόχος αυτής της πλατφόρμας είναι να παρέχει τεχνική στήριξη στις 41 λιγνιτικές περιφέρειες της ΕΕ-28, ώστε να επιλέγουν, να ωριμάζουν και να χρηματοδοτούν τα κατάλληλα έργα που θα τις βοηθήσουν να μετασχηματίσουν τις οικονομίες τους προς μια βιώσιμη κατεύθυνση με έναν κοινωνικά δίκαιο τρόπο. Η πλατφόρμα⁴⁴ ξεκίνησε εστιάζοντας πιλοτικά σε τρεις λιγνιτικές περιφέρειες και πλέον συμμετέχουν 18 συνολικά λιγνιτικές περιφέρειες από οκτώ κράτη μέλη της ΕΕ.

Στο πλαίσιο αυτής της πρωτοβουλίας της Επιτροπής έχουν έως τώρα λάβει χώρα έξι συναντήσεις εργασίας στις Βρυξέλλες⁴⁵, όπου συζητούνται αφενός διάφορες τεχνολογικές εξελίξεις που μπορούν να βοηθήσουν τις υπό μετάβαση περιοχές να αλλάξουν το ενεργειακό τους μοντέλο (π.χ. τεχνολογίες μετατροπής λιγνιτικών μονάδων σε μονάδες αποθήκευσης ενέργειας) και αφετέρου προσεγγίσεις για τη συνολικότερη αλλαγή του οικονομικού τους μοντέλου. Επιπλέον, πραγματοποιούνται διμερείς συναντήσεις ανάμεσα σε εμπειρογνώμονες της Επιτροπής και τις εθνικές /περιφερειακές ομάδες των πιλοτικών περιοχών, όπου συζητείται αναλυτικά η πρόοδος των περιοχών ως προς την ωρίμανση συγκεκριμένων έργων που θα χρηματοδοτηθούν από το τρέχον Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) της κάθε χώρας.

Τον Ιούνιο του 2020 την πλατφόρμα των υπό μετάβαση λιγνιτικών περιφερειών, διαδέχθηκε η Πλατφόρμα για τη Δίκαιη Μετάβαση (Just Transition Platform) που περιλαμβάνει και άλλες περιφέρειες με βιομηχανικές δραστηριότητες υψηλής έντασης άνθρακα πλην των λιγνιτικών.

⁴² Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Δελτίο Τύπου. 2017, Δεκέμβριος. Δεν εγκαταλείπεται καμία περιφέρεια: έναρξη λειτουργίας της πλατφόρμας για τις περιοχές με ανθρακωρυχεία σε μεταβατικό στάδιο. <https://cutt.ly/rajMAaT>

⁴³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. 2016, Νοέμβριος. Communication on Clean Energy for All Europeans, Annex2. <https://cutt.ly/6ajML60>

⁴⁴ Για τη δομή και τη λειτουργία της Πλατφόρμας Άνθρακα βλ. European Commission, Platform on Coal and Carbon-Intensive Regions Terms of Reference. <https://cutt.ly/cajM3Rd>

⁴⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πλατφόρμα λιγνιτικών περιοχών υπό μετάβαση, Working group meetings. <https://cutt.ly/vaj1exl>

Λόγω του κεντρικού ρόλου που έχει πλέον αποκτήσει αυτή η πλατφόρμα στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής πολιτικής γύρω από τη Δίκαιη Μετάβαση, η ένταξη της περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας στην εν λόγω πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ως μία από τις τρεις πρώτες πιλοτικές περιφέρειες είχε ιδιαίτερη πολιτική σημασία.

III.3. Τεχνική βοήθεια στις λιγνιτικές περιφέρειες της Ελλάδας

Η συστηματική παρουσία της Δυτικής Μακεδονίας στην πλατφόρμα των υπό μετάβαση λιγνιτικών περιφερειών είχε ως αποτέλεσμα να αποτελέσει τη μία από τις δύο πιλοτικές περιφέρειες που έλαβαν στήριξη μέσω της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Υπηρεσίας Υποστήριξης Διαρθρωτικών Αλλαγών, του λεγόμενου SRSS (Structural Reform Support Service)⁴⁶. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή ανέθεσε σε ομάδα εμπειρογνομόνων της Παγκόσμιας Τράπεζας την εκπόνηση οδικού χάρτη μετάβασης στη μεταλιγνιτική περίοδο. Το έργο της Παγκόσμιας Τράπεζας περιλαμβάνει τέσσερις άξονες εργασίας:

- Άξονας 1: Ενδυνάμωση του συστήματος διακυβέρνησης: ο άξονας αυτός θα διαμορφώσει ένα πλαίσιο διακυβέρνησης, στρατηγική περιφερειακής μετάβασης, πρόταση ανάπτυξης προς τη ΔΕΗ καθώς και στρατηγική ενεργού συμμετοχής και δέσμευσης όλων των ενδιαφερόμενων.
- Άξονας 2: Προετοιμασία εργαζομένων και τοπικών κοινωνιών: ο άξονας αυτός επικεντρώνει στην ομαλή μετάβαση από την αλυσίδα αξίας του λιγνίτη, με έμφαση στις επιπτώσεις στο εργατικό δυναμικό από την απόσυρση των λιγνιτικών μονάδων.
- Άξονας 3: Επανακατεύθυνση χρήσεων γης και επενδύσεων: ο άξονας αυτός στοχεύει στη διαμόρφωση στρατηγικής για την επανακατεύθυνση των χρήσεων γης και των επενδύσεων καθώς σε έναν στρατηγικό σχεδιασμό για τις περιοχές εξόρυξης.
- Άξονας 4: Παρακολούθηση, αξιολόγηση και τελική διαβούλευση: ο άξονας αυτός αποσκοπεί στη διαμόρφωση του τελικού οδικού χάρτη στη μεταλιγνιτική περίοδο, στη διαβούλευσή του με όλους τους ενδιαφερόμενους καθώς και τη δημόσια συζήτηση γύρω από αυτόν.

Τον Οκτώβριο του 2019 παρουσιάστηκε στην Κοζάνη η δομή του έργου, το οποίο προβλέπεται να παραδοθεί τόσο στην Ελληνική Κυβέρνηση όσο και στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας το καλοκαίρι του 2020.

Η ομάδα της Παγκόσμιας Τράπεζας έχει ως τώρα πραγματοποιήσει πολλές διμερείς συναντήσεις με φορείς τόσο σε εθνικό όσο, κυρίως, σε τοπικό επίπεδο, χωρίς ωστόσο να έχει καταστεί εφικτή μια ευρείας κλίμακας διαβούλευση στη βάση του προτεινόμενου οδικού χάρτη με συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων (εκπροσώπων τοπικής αυτοδιοίκησης, ΔΕΗ, εργαζομένων, επιστημόνων, επιμελητηρίων, σχετιζόμενων υπουργείων, ΜΚΟ κλπ).

Επίσης τον Οκτώβριο του 2019, η Μεγαλόπολη επιλέχθηκε ως μία από τις επτά νέες περιοχές στις οποίες η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα προσφέρει τεχνική βοήθεια για τη διαμόρφωση ενός αρχικού σχεδίου μετάβασης, μέσω του προγράμματος START (Secretariat Technical Assistance for Regions in Transition) της πλατφόρμας των υπό μετάβαση λιγνιτικών περιφερειών

⁴⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Approved technical support requests under the Structural Reform Support Programme. <https://cutt.ly/faj1gjK>

(CRiT)⁴⁷. Στα μέσα Φεβρουαρίου του 2020 πραγματοποιήθηκε η πρώτη επίσκεψη του τεχνικού κλιμακίου στη Μεγαλόπολη. Ο σχεδιασμός του έργου καθυστέρησε λόγω κορωνοϊού αλλά αναμένεται να επανεκκινήσει ως τον Σεπτέμβριο του 2020 και να ολοκληρωθεί ως τον Οκτώβριο του 2021.

III.4. Κοινή πρωτοβουλία ενεργειακών Δήμων και συνδικάτων

Αναγνωρίζοντας την πρόκληση που αντιμετωπίζουν οι λιγνιτικές περιοχές από την ενεργειακή μετάβαση και τη μεταρρύθμιση των ενεργειακών πολιτικών της ΕΕ, οι δήμαρχοι των ενεργειακών δήμων της Δυτικής Μακεδονίας ανέλαβαν πρωτοβουλίες ώστε να επηρεάσουν τις ευρωπαϊκές εξελίξεις. Τον Απρίλιο του 2017 κι ενώ είχαν ξεκινήσει οι διαπραγματεύσεις στην Ευρώπη για την αναθεώρηση της οδηγίας για το χρηματιστήριο ρύπων, έγινε αντιληπτό ότι υπήρχαν διαφωνίες για την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης από διάφορα κράτη μέλη και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Με πρωτοβουλία του πρώην δημάρχου Κοζάνης Λευτέρη Ιωαννίδη συντάχθηκε επιστολή προς την Επιτροπή, το Συμβούλιο των αρμόδιων υπουργών των κρατών μελών και των εκπροσώπων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Την επιστολή συνυπέγραψαν όχι μόνο οι δήμαρχοι των πέντε ενεργειακών δήμων της χώρας αλλά και οι πρόεδροι της ΓΣΕΕ και της ΓΕΝΟΠ-ΔΕΗ⁴⁸. Η πρωτοβουλία αυτή απέκτησε ευρωπαϊκές διαστάσεις αφού, εκτός από τους πέντε Έλληνες δημάρχους, τη στήριξαν και δύο δήμαρχοι από την Τσεχία κι ένας από τη Ρουμανία.

Σε συνέχεια της επιστολής τους, οι Δήμαρχοι της Δυτικής Μακεδονίας συναντήθηκαν στις Βρυξέλλες με υψηλόβαθμα στελέχη της Γενικής Διεύθυνσης Ενέργειας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε μια προσπάθεια να πείσουν την Επιτροπή για την αναγκαιότητα ίδρυσης του Ευρωπαϊκού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης. Σαν αποτέλεσμα αυτής της πρωτοβουλίας, η Δυτική Μακεδονία εισήλθε λίγους μήνες αργότερα στη νεοσύστατη «πλατφόρμα λιγνιτικών περιοχών υπό μετάβαση» (Coal Regions in Transition Platform - CRiT) ως μία από τις τρεις πρώτες πιλοτικές περιφέρειες.

III.5. Πανευρωπαϊκό Φόρουμ Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης

Η συνεργασία με άλλους δημάρχους από την ΕΕ, στο πλαίσιο της προαναφερθείσας πρωτοβουλίας των ενεργειακών δήμων της Ελλάδας για τη θέσπιση Ευρωπαϊκού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης, γέννησε την ιδέα για τη δημιουργία ενός ευρύτερου πανευρωπαϊκού δικτύου εκπροσώπων της τοπικής αυτοδιοίκησης των λιγνιτικών περιοχών της Ευρώπης.

Έτσι, τον Σεπτέμβριο του 2018 πραγματοποιήθηκε στην Κοζάνη το 1^ο Πανευρωπαϊκό Φόρουμ Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης⁴⁹, με πρωτοβουλία του Δημάρχου Κοζάνης, υπό την αιγίδα του Δικτύου Ενεργειακών Δήμων και σε συνεργασία με το WWF Ελλάς στο πλαίσιο του έργου EUKI “Just Transition in Eastern and Southern Europe”⁵⁰ που συντόνιζε το WWF Γερμανίας. Στόχος

⁴⁷ 6th Working Group Meeting of the Platform for Coal Regions in Transition - GASP <https://cutt.ly/zaj1cCX>

⁴⁸ Επιστολή δημάρχων οκτώ λιγνιτικών δήμων από την Ελλάδα, την Τσεχία και τη Ρουμανία και των προέδρων της ΓΕΝΟΠ-ΔΕΗ και της ΓΣΕΕ. 2017, Μάιος. <https://goo.gl/zyKtx2>

⁴⁹ Πρώτο Φόρουμ Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης. 2018, Κοζάνη. <https://cutt.ly/Daj1HZb>

⁵⁰ Just Transition Eastern and Southern Europe. <https://cutt.ly/WaKUmz0>

του ήταν η ανταλλαγή εμπειριών και καλών πρακτικών και η διερεύνηση των δυνατοτήτων συνεργασίας μεταξύ των δήμων για άσκηση πολιτικής πίεσης σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, ώστε οι ιδιαίτερες ανάγκες των λιγνιτικών περιοχών να αντιμετωπιστούν με τη δέουσα προσοχή. Συμμετείχαν δήμαρχοι και εκπρόσωποι 10 λιγνιτικών περιφερειών από έξι χώρες της ΕΕ (Ελλάδα, Γερμανία, Πολωνία, Βουλγαρία, Ρουμανία και Σλοβακία), εκπρόσωποι εργαζομένων από την Ελλάδα και ΜΚΟ από την Ελλάδα, τη Βουλγαρία, την Πολωνία και τη Γερμανία.

Η επιτυχία του 1^{ου} Φόρουμ ενθάρρυνε τους Δημάρχους που συμμετείχαν να συνεχίσουν και να διευρύνουν την προσπάθειά τους. Έτσι, τον Σεπτέμβριο του 2019 διοργανώθηκε στο Weisswasser της Γερμανίας το 2^ο Φόρουμ Δημάρχων⁵¹, και μάλιστα με σημαντικά μεγαλύτερη συμμετοχή: 17 δήμαρχοι από οκτώ χώρες, δύο εκ των οποίων από την Ελλάδα, καθώς και ο πρώην δήμαρχος Κοζάνης αλλά και ο έλληνας ευρωβουλευτής Πέτρος Κόκκαλης. Και πάλι συμμετείχαν εργαζόμενοι από την Πολωνία και ΜΚΟ από όλη την Ευρώπη. Το Φόρουμ διήρκεσε μια επιπλέον μέρα καθώς περιλάμβανε επίσκεψη στα κοντινά λιγνιτικά πεδία και συνάντηση με τη Γερμανίδα Υπουργό Περιβάλλοντος, η οποία γνώρισε ολόκληρη την αντιπροσωπεία και παραχώρησε κοινή συνέντευξη τύπου με δύο δημάρχους γύρω από ζητήματα μετάβασης.

Σημαντική εξέλιξη στο 2^ο Φόρουμ αποτέλεσε η υπογραφή του Συμφώνου Συνεργασίας μεταξύ των Δημάρχων⁵² με στόχο την ανταλλαγή καλών πρακτικών και την από κοινού διεκδίκηση ευρωπαϊκών πόρων για τη μετάβαση στο επόμενο πολυετές δημοσιονομικό πλαίσιο 2021-2027. Ανάμεσα στους αρχικούς υπογράφοντες συμπεριλαμβάνονταν και οι νεοεκλεγέντες τότε δήμαρχοι Αμυνταίου και Φλώρινας. Το Σύμφωνο Συνεργασίας των Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης υιοθετήθηκε γρήγορα από πολλούς δημάρχους λιγνιτικών περιοχών ακόμα κι αν δεν ήταν παρόντες στο Φόρουμ. Μέχρι τον Δεκέμβριο 2019 το Σύμφωνο είχε υπογραφεί από 54 δημάρχους⁵³ προερχόμενους από 12 λιγνιτικές περιφέρειες 10 χωρών, μεταξύ των οποίων και δύο χώρες των Δυτικών Βαλκανίων. Από την Ελλάδα, το Σύμφωνο έχουν πλέον υπογράψει οι τέσσερις δήμαρχοι των ενεργειακών δήμων της Δυτικής Μακεδονίας.

Η πρωτοβουλία του Φόρουμ των Δημάρχων αναγνωρίστηκε σε πανευρωπαϊκό επίπεδο από τον επικεφαλής της πλατφόρμας των υπό μετάβαση λιγνιτικών περιοχών (CRiT), Klaus Dieter Borchardt, ο οποίος επαίνεσε δημόσια την πρωτοβουλία και αφιέρωσε μία συνεδρία για την αναλυτική παρουσίασή της από τους πρωταγωνιστές στην ολομέλεια της πλατφόρμας των υπό μετάβαση λιγνιτικών περιφερειών στις Βρυξέλλες στις 16 Οκτωβρίου 2019⁴⁷.

Το Φόρουμ των Δημάρχων που ξεκίνησε από τη Δυτική Μακεδονία αποτελεί πλέον έναν εδραιωμένο θεσμό και η 3^η συνάντηση θα πραγματοποιηθεί αντί στην Πολωνία, όπως είχε αρχικά προγραμματιστεί, μέσω τηλεδιάσκεψης λόγω των περιορισμών που επιβάλει η πανδημία του κορωνοϊού, τον Σεπτέμβριο του 2020.

⁵¹ Δεύτερο Φόρουμ Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης. 2019, Βάισβάσερ. <https://cutt.ly/Uaj1C3V>

⁵² Σύμφωνο Συνεργασίας Δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης. 2019, Σεπτέμβριος. <https://cutt.ly/Paj0eQ6>

⁵³ Χάρτης Δημάρχων που έχουν υπογράψει το Σύμφωνο Συνεργασίας Δημάρχων για τη Δίκαιη Μετάβαση. 2019, Δεκέμβριος. <https://cutt.ly/Naj0Mvj>

IV. Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Δίκαιης Μετάβασης

Οι νεότερες εξελίξεις σε ό,τι αφορά τη Δίκαιη Μετάβαση των λιγνιτικών περιφερειών της Ευρώπης σχετίζονται με τη θέσπιση ειδικού μηχανισμού χρηματοδότησης στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, η οποία αποτελεί κεντρική πολιτική και αναπτυξιακή επιλογή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που στόχο έχει την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας ως το 2050.

IV.1. Η αρχική πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Από το 2018 που ξεκίνησε ο διάλογος για το νέο Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο της περιόδου 2021-2027 η ΕΕ έθεσε υψηλές φιλοδοξίες σχετικά με τους κλιματικούς της στόχους για τη στήριξη των οποίων πρότεινε αρχικά να δαπανήσει το 25% του προϋπολογισμού της. Οι βασικοί άξονες των ευρωπαϊκών επενδύσεων για την περίοδο 2021-2027 περιγράφονται ως εξής: «περισσότερο πράσινη και χαμηλών εκπομπών Ευρώπη μέσω της προώθησης της καθαρής και δίκαιης ενεργειακής μετάβασης, πράσινες και μπλε επενδύσεις, η κυκλική οικονομία, η προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή καθώς και η αντιμετώπιση και διαχείριση κινδύνων»⁵⁴.

Με πρωτοβουλία της Επιτροπής Βιομηχανίας, Έρευνας και Ενέργειας (ITRE), που τρία χρόνια πριν πρωτοστάτησε στην προσπάθεια ίδρυσης Ευρωπαϊκού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης αποκλειστικά για τις λιγνιτικές περιφέρειες της ΕΕ από τη δημοπράτηση δικαιωμάτων CO₂ στο χρηματιστήριο ρύπων, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο επανέφερε την πρόταση με μία παραλλαγή: Η χρηματοδότηση να προέλθει από τον νέο ευρωπαϊκό προϋπολογισμό της περιόδου 2021-2027. Οι πόροι όμως που προτάθηκαν δεν ήταν σε καμία περίπτωση αρκετοί αφού επρόκειτο για μόλις €4,8 δις για επτά χρόνια τα οποία προορίζονταν να καλύψουν τις ανάγκες μετάβασης 41 λιγνιτικών περιφερειών της ΕΕ-28, πράγμα το οποίο μεταφράζεται σε λιγότερο από €17 εκ. τον χρόνο για κάθε περιφέρεια, εάν υποθέσουμε μία ίση κατανομή των πόρων ανά περιφέρεια.

Η νέα Ευρωπαϊκή Επιτροπή, που ανέλαβε στο τέλος του 2019, εξέλιξε αυτή την πρόταση του Ευρωκοινοβουλίου εντάσσοντάς την στην Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία⁵⁵, η οποία στοχεύει να καταστήσει την Ευρώπη κλιματικά ουδέτερη έως το 2050 διασφαλίζοντας παράλληλα ότι αυτή η μετάβαση θα είναι δίκαιη και χωρίς αποκλεισμούς. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία ανακοινώθηκε τον Δεκέμβριο του 2019, ενώ τον Ιανουάριο του 2020 παρουσιάστηκε η νέα ευρωπαϊκή στρατηγική για την ανάπτυξη καθώς και το Επενδυτικό Σχέδιο για μια βιώσιμη Ευρώπη (Sustainable Europe Investment Plan)⁵⁶.

⁵⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. 29.5.2018. Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τον καθορισμό κοινών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+, το Ταμείο Συνοχής και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας, και δημοσιονομικών κανόνων για τα εν λόγω Ταμεία και για το Ταμείο Ασύλου και Μετανάστευσης, το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας και το Μέσο για τη Διαχείριση των Συνόρων και των Θεωρήσεων – Άρθρο 4. <https://cutt.ly/Ca6uZBd>

⁵⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση 11.12.2019. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία. <https://cutt.ly/4azFRkn>

⁵⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. 14.1.2020. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Sustainable Europe Investment Plan European Green Deal Investment Plan. <https://cutt.ly/HazGjMH>

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας τον Ιανουάριο του 2020 παρουσιάστηκε ειδικός Μηχανισμός Δίκαιης Μετάβασης (Just Transition Mechanism)⁵⁷ που αφορά όμως, όχι μόνο τις λιγνιτικές περιφέρειες, αλλά όλες τις βιομηχανικές περιφέρειες της ΕΕ-27 με υψηλή ένταση άνθρακα. Ο μηχανισμός στηρίζεται σε τρεις πυλώνες: 1) το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης (ΤΔΜ), 2) το επενδυτικό σχέδιο InvestEU και 3) δάνεια του δημοσίου τομέα με τη στήριξη της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ΕΤΕπ). Η αρχική πρόταση της Επιτροπής φιλοδοξούσε να συγκεντρώσει και από τους τρεις πυλώνες του μηχανισμού, κονδύλια της τάξης των €100 δις στην επόμενη χρηματοδοτική περίοδο 2021-2027 μέσα από τη μόχλευση μόλις €7,5 δις «νέων» χρημάτων. Συγκεκριμένα:

- Το ΤΔΜ αναμενόταν να συγκεντρώσει €30-50 δις τα οποία θα προέρχονταν από τη συμπλήρωση των €7,5 δις από τον ευρωπαϊκό προϋπολογισμό με €1,5 έως €3 προερχόμενα από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ+) για κάθε ευρώ του ΤΔΜ, καθώς και τις αντίστοιχες εθνικές συνεισφορές. Η αξιοποίηση λοιπόν των νέων ευρωπαϊκών πόρων ύψους €7,5 δις του ΤΔΜ συνοδευόταν από σημαντικές δεσμεύσεις άλλων ευρωπαϊκών και εθνικών πόρων.
- Ο δεύτερος πυλώνας που περιλαμβάνει δάνεια και εγγυήσεις ιδιωτικών επενδύσεων μέσω του προγράμματος InvestEU στοχεύει στη συγκέντρωση πόρων της τάξης των €45 δις.
- Ο τρίτος χρηματοδοτικός πυλώνας περιλαμβάνει δάνεια δημοσίων επενδύσεων με τη στήριξη της ΕΤΕπ από τα οποία η Επιτροπή θεωρεί ότι θα συγκεντρωθούν άλλα €25-30 δις.

IV.2. Το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης

Ειδικά για το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης, που αποτελεί τον πρώτο πυλώνα του Μηχανισμού Δίκαιης Μετάβασης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέθεσε πρόταση Κανονισμού τον Ιανουάριο του 2020⁵⁸, σύμφωνα με την οποία απαγορεύεται πλήρως η χρήση των πόρων του Ταμείου για οποιαδήποτε υποδομή ορυκτών καυσίμων ή πυρηνικής ενέργειας. Το Ταμείο προορίζεται για να υποστηρίξει αποκλειστικά τις ακόλουθες δραστηριότητες:

- Παραγωγικές επενδύσεις σε μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις, συμπεριλαμβανομένων των νεοφυών επιχειρήσεων, που οδηγούν σε οικονομική διαφοροποίηση και μετασχηματισμό των τοπικών οικονομιών.
- Επενδύσεις στην ίδρυση νέων επιχειρήσεων, μεταξύ άλλων μέσω εκκολαπτηρίων επιχειρήσεων και συμβουλευτικών υπηρεσιών.
- Επενδύσεις σε δραστηριότητες έρευνας και καινοτομίας και προώθηση της μεταφοράς προηγμένων τεχνολογιών.
- Επενδύσεις στην ανάπτυξη τεχνολογίας και υποδομών για οικονομικά προσιτή καθαρή ενέργεια, στη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, στην ενεργειακή απόδοση και στις ανανεώσιμες μορφές ενέργειας.
- Επενδύσεις στην ψηφιοποίηση και την ψηφιακή συνδεσιμότητα.
- Επενδύσεις στην αναγέννηση και απορρύπανση εκτάσεων, σε σχέδια αποκατάστασης του εδάφους και αναπροσαρμογής της χρήσης.

⁵⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. 14.1.2020. Ο Μηχανισμός Δίκαιης Μετάβασης: μέριμνα ώστε κανείς να μη μείνει στο περιθώριο. <https://cutt.ly/3azGDHw>

⁵⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. 2020, Ιανουάριος. Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση του Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης <https://cutt.ly/qakhtUw>

- Επενδύσεις στην ενίσχυση της κυκλικής οικονομίας, μεταξύ άλλων μέσω της πρόληψης και της μείωσης αποβλήτων, μέσω της αποδοτικής χρήσης των πόρων, της επαναχρησιμοποίησης, της επισκευής και της ανακύκλωσης·
- Αναβάθμιση δεξιοτήτων και απόκτηση νέων δεξιοτήτων από τους εργαζομένους·
- Συνδρομή για την αναζήτηση εργασίας σε όσους αναζητούν εργασία·
- Ενεργητική συμπερίληψη των αναζητούντων εργασία·
- Τεχνική βοήθεια.

IV.2.1. Εδαφικά Σχέδια Δίκαιης Μετάβασης

Για την αξιοποίηση των πόρων του Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης αναγκαία προϋπόθεση είναι η παρουσίαση από τα κράτη μέλη αναλυτικών Εδαφικών Σχεδίων Δίκαιης Μετάβασης για την κάθε περιφέρεια υπό μετάβαση (Territorial Just Transition Plans). Τα σχέδια αυτά πρέπει να αφορούν στις περιοχές που επηρεάζονται περισσότερο οικονομικά και κοινωνικά από τη μετάβαση στην κλιματική ουδετερότητα, να είναι συμβατά με τα Εθνικά Σχέδια για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ), καθώς και να συνδέονται με το κλείσιμο δραστηριοτήτων υψηλής έντασης εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, όπως μονάδων λιγνίτη και λιθάνθρακα.

Για κάθε μια από τις εν λόγω περιοχές, οι οποίες πρέπει να αντιστοιχούν σε περιφέρειες επιπέδου NUTS 3 ή τμήματα αυτών, τα τοπικά σχέδια δίκαιης μετάβασης θα προσδιορίζουν τις κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές προκλήσεις και θα παρέχουν λεπτομερή στοιχεία για τις ανάγκες οικονομικής διαφοροποίησης, απόκτησης νέων δεξιοτήτων και περιβαλλοντικής αποκατάστασης, ανάλογα με την περίπτωση. Για να χρηματοδοτηθεί μια επένδυση από το ΤΑΜ θα πρέπει να είναι συμβατή με τα Εδαφικά Σχέδια Δίκαιης Μετάβασης, τα οποία εγκρίνονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Σε περίπτωση αλλαγών, ειδικά σε περίπτωση επικαιροποίησης των ΕΣΕΚ, θα πρέπει να επικαιροποιούνται αντίστοιχα και τα εδαφικά σχέδια μετάβασης και να εγκρίνονται εκ νέου από την Επιτροπή.

Επιπλέον, τα Εδαφικά Σχέδια πρέπει να περιλαμβάνουν και ένα σύστημα διακυβέρνησης όπου ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη ευρεία διαβούλευση και τη συμμετοχή εταίρων στην προετοιμασία, υλοποίηση, παρακολούθηση και αξιολόγηση των σχεδίων. Στην κατάρτιση δε και την υλοποίηση των Εδαφικών Σχεδίων Δίκαιης Μετάβασης πρέπει να συμμετέχουν οι «οικείοι εταίροι», οι οποίοι, σύμφωνα με το άρθρο 6 του νέου Κανονισμού Καθορισμού Κοινών Διατάξεων⁵⁹ είναι οι εξής:

- α) αστικές και άλλες δημόσιες αρχές·
- β) οικονομικοί και κοινωνικοί εταίροι·
- γ) σχετικοί φορείς που εκπροσωπούν την κοινωνία των πολιτών, περιβαλλοντικοί εταίροι και φορείς που είναι υπεύθυνοι για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης, των θεμελιωδών δικαιωμάτων, των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία, της ισότητας των φύλων και της καταπολέμησης των διακρίσεων.

⁵⁹ Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τον καθορισμό κοινών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+, το Ταμείο Συνοχής και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας, και δημοσιονομικών κανόνων για τα εν λόγω Ταμεία και για το Ταμείο Ασύλου και Μετανάστευσης, το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας και το Μέσο για τη Διαχείριση των Συνόρων και των Θεωρήσεων. <https://cutt.ly/lal3tPA>

Η ακριβής χρήση των πόρων του Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης, που θα συμφωνείται μετά από διάλογο μεταξύ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και κάθε κράτους μέλους, περιλαμβάνει τόσο τον προσδιορισμό των περιοχών παρέμβασης όσο και τις αντίστοιχες δράσεις. Σε πρακτικό επίπεδο αυτός ο διάλογος θα πραγματοποιείται μέσα από τη διαδικασία του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου. Μάλιστα τον Φεβρουάριο του 2020, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε τα αποτελέσματα των εκθέσεων της χειμερινής δέσμης του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου⁶⁰, όπου αναλύονται οι προκλήσεις και οι ευκαιρίες που προκύπτουν από την ενεργειακή μετάβαση για κάθε χώρα και προσδιορίζονται οι προτεραιότητες που θα πρέπει να στηριχθούν από το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης. Η έκθεση για την Ελλάδα⁶¹, περιγράφει ενδεικτικές επενδυτικές δραστηριότητες σε Δυτική Μακεδονία και Μεγαλόπολη αλλά και στην Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου, δηλαδή περιοχές της χώρας μας που εξαρτώνται από το πετρέλαιο για την ηλεκτροπαραγωγή.

Συνεπώς οι πόροι του Ευρωπαϊκού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης δεν θα κατευθυνθούν αποκλειστικά και μόνο στη Δυτική Μακεδονία και την Αρκαδία αλλά τμήμα τους θα διοχετευθεί και για την απανθοποίηση των νησιών.

IV.2.2. Κατανομή των πόρων

Η αρχική πρόταση Κανονισμού από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης περιλάμβανε και τα ακόλουθα πέντε κριτήρια κατανομής των πόρων ύψους €7,5 δις του Ταμείου ανάμεσα στα 27 κράτη μέλη της ΕΕ:

1. Εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου βιομηχανικών εγκαταστάσεων σε περιφέρειες στις οποίες η ένταση άνθρακα υπερβαίνει τον μέσο όρο της ΕΕ-27 (συντελεστής βαρύτητας 49 %),
2. Εργαζόμενοι στην εξόρυξη λιθάνθρακα και λιγνίτη (συντελεστής βαρύτητας 25%).
3. Εργαζόμενοι στη βιομηχανία στις περιφέρειες που αναφέρονται στο σημείο 1 (συντελεστής βαρύτητας 25%)
4. Παραγωγή τύρφης (συντελεστής βαρύτητας 0,95%)
5. Παραγωγή πετρελαϊκού σχιστόλιθου (συντελεστής βαρύτητας 0,05%).

Η εφαρμογή αυτών των κριτηρίων και της συνολικής μεθοδολογίας που περιγράφεται στο Παράρτημα I του Κανονισμού οδηγεί σε μία άδικη κατανομή των πόρων του Ταμείου, καθώς επιβραβεύονται κράτη μέλη τα οποία δεν δεσμεύονται για απεξάρτηση από τον λιγνίτη και τον λιθάνθρακα (Πολωνία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Τσεχία, Σλοβενία, Κροατία) ή έχουν αποφασίσει την απεξάρτηση σε βάθος χρόνου (Γερμανία) με τα 2/3 των πόρων του Ταμείου, ενώ τα 13 κράτη μέλη τα οποία έχουν αναλάβει φιλόδοξες δεσμεύσεις απολιγνιτοποίησης (Ελλάδα, Σλοβακία, Ουγγαρία, Πορτογαλία, κ.α.) λαμβάνουν πολύ μικρότερα ποσά (30% αθροιστικά)⁷.

Ειδικότερα, με βάση την αρχική πρόταση Κανονισμού της Επιτροπής η Ελλάδα προοριζόταν να λάβει από το ΤΔΜ μόλις €294 εκ. που αντιστοιχεί στο 3,9% του ΤΔΜ, τη στιγμή που η Πολωνία προοριζόταν να λάβει το μέγιστο επιτρεπόμενο ποσό των €2 δις, η Γερμανία €877 εκ., η Ρουμανία €757 εκ., η Τσεχία €581 εκ. και η Βουλγαρία €458 εκ. Αιτία αυτής της αδικίας είναι η

⁶⁰Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020, Φεβρουάριος. European Semester: The Winter Package explained <https://cutt.ly/Nal6TxR>

⁶¹Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020, Φεβρουάριος. Commission Staff Working Group Document. <https://cutt.ly/fal6Dov>

επιλογή των κριτηρίων κατανομής, τα οποία δεν λαμβάνουν υπόψη ούτε το μέγεθος της πρόκλησης αλλά ούτε και τον επείγοντα χαρακτήρα της μετάβασης, ειδικά στις λιγνιτικές περιφέρειες.

Με αίτημα την άρση των παραπάνω αδικιών στην κατανομή των πόρων, το Δίκτυο Ενεργειακών Δήμων (ΔΕΔ) απέστειλε τον Φεβρουάριο του 2020 σχετική επιστολή⁶² στον Εκτελεστικό Αντιπρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αρμόδιο για την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, Frans Timmermans, ζητώντας την τροποποίηση των κριτηρίων κατανομής των πόρων, ώστε να συνυπολογίζεται τόσο η ταχύτητα της απολογνιτοποίησης όσο και το μέγεθος της πρόκλησης για τη μετάβαση που αντιμετωπίζουν οι ιδιαίτερα εξαρτημένες από το λιγνίτη περιοχές. Τον Μάρτιο του 2020, το ΔΕΔ απέστειλε αντίστοιχη επιστολή στους Έλληνες ευρωβουλευτές επισημαίνοντας τη σπουδαιότητα της επιτυχίας του εγχειρήματος της μετάβασης στη Ελλάδα για την επιτυχή κατάληξη ολόκληρης της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, καθώς η Ελλάδα είναι η πρώτη λιγνιτοπαραγωγός χώρα που θα επιχειρήσει να απεξαρτηθεί πλήρως από τον λιγνίτη και μάλιστα σε ένα τόσο σύντομο χρονικό διάστημα⁶³. Στο ίδιο πνεύμα κινήθηκαν και οι Περιφερειάρχες Δυτικής Μακεδονίας και Πελοποννήσου με επιστολή που απέστειλαν στον Πρόεδρο της Επιτροπής Περιφερειών της ΕΕ τον Μάιο του 2020 ζητώντας την αρωγή του στην προσπάθεια τροποποίησης των κριτηρίων κατανομής των πόρων σε δικαιότερη κατεύθυνση⁶⁴.

IV.3. Η αναθεωρημένη πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Η επεξεργασία της αρχικής πρότασης Κανονισμού για το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης ξεκίνησε τόσο στις Επιτροπές του Ευρωκοινοβουλίου όσο και στο Συμβούλιο υπουργών υπό την προεδρία της Κροατίας, κατά τη διάρκεια της κρίσης του κορωνοϊού. Οι επτά Επιτροπές του Ευρωκοινοβουλίου οι οποίες εμπλέκονται με τον φάκελο, ολοκλήρωσαν την επεξεργασία τους και κατέθεσαν και τροπολογίες πάνω στην αρχική πρόταση της Επιτροπής⁶⁵. Οι διαφαινόμενες τεράστιες συνέπειες της πανδημίας στις οικονομίες των κρατών μελών, ώθησε την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να ανακοινώσει τον Μάιο του 2020 το Next Generation EU, ένα γενναίο πακέτο οικονομικής ανάκαμψης, συνολικού ύψους €750 δις⁶⁶.

Ανάμεσα στις πρώτες προτεραιότητες ενίσχυσης της Επιτροπής μέσω του πακέτου ανάκαμψης ήταν το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης, μεταφέροντας σε αυτό €30 δις από τα €750 δις και συμπληρώνοντάς το με ακόμα €2,5 δις από το νέο Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο 2021-2027. Έτσι το συνολικό ύψος του Ταμείου αυξήθηκε από €7,5 δις σε €40 δις, σε σταθερές τιμές 2018. Επίσης, σε σχέση με την αρχική πρόταση, η Επιτροπή αύξησε το μέγιστο ποσό που μπορεί να λάβει ένα κράτος μέλος από €2 δις στα €8 δις, καθώς και την ελάχιστη κατά κεφαλήν

⁶² Επιστολή των πέντε Δημάρχων των λιγνιτικών περιοχών προς τον Εκτελεστικό Αντιπρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. 21.2.2020 <https://cutt.ly/7azTYIY>

⁶³ Επιστολή του Δημάρχου Φλώρινας και Προέδρου του Δικτύου Ενεργειακών Δήμων, Βασίλη Γιαννάκη, στους Έλληνες Ευρωβουλευτές. 20.3.2020. <https://cutt.ly/LazYLFi>

⁶⁴ Επιστολή Περιφερειάρχων Δυτικής Μακεδονίας και Πελοποννήσου προς τον Πρόεδρο της Επιτροπής Περιφερειών για την υποστήριξη της πρότασης επί των κριτηρίων κατανομής των πόρων του Μηχανισμού Δίκαιης Μετάβασης. 20.5.2020. <https://cutt.ly/JazlVW4>

⁶⁵ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Legislative Observatory. Just Transition Fund. 2020/0006(COD). <https://cutt.ly/5aKM4mp>

⁶⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Δελτίο Τύπου, 27.5.2020. Η ώρα της Ευρώπης: ανασύνταξη και προετοιμασία για την επόμενη γενιά. <https://cutt.ly/oaztsCE>

ένταση της ενίσχυσης από €6 σε €32, ενώ συνολικά και από τους τρεις πυλώνες του Μηχανισμού Δίκαιης Μετάβασης, η Επιτροπή στοχεύει πλέον στη συγκέντρωση μέσω μοχλεύσεων συνολικών πόρων €150 δις (από €100 δις της αρχικής πρότασης).

Ωστόσο, η Επιτροπή διατήρησε τα κριτήρια κατανομής των πόρων ακριβώς όπως στην αρχική της πρόταση, με αποτέλεσμα να διατηρούνται οι αδικίες της. Έτσι, σύμφωνα με την αναθεωρημένη πρόταση, η Ελλάδα προορίζεται να λάβει από το ΤΔΜ €1,724 δις, μόλις 4,3% του Ταμείου, ενώ η Πολωνία λαμβάνει και πάλι τη μέγιστη δυνατή ενίσχυση των €8 δις, η Γερμανία €5,23 δις, η Ρουμανία €4,44 δις, η Τσεχία €3,41 δις και η Βουλγαρία €2,69 δις.

Σύμφωνα με έκθεση του Green Tank⁷, η κατανομή των πόρων μπορεί να γίνει πολύ δικαιότερη εφαρμόζοντας σχετικές τροπολογίες που έχουν ήδη κατατεθεί από ευρωβουλευτές διαφόρων πολιτικών ομάδων του Ευρωκοινοβουλίου. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η προσθήκη κριτηρίου για την ταχύτητα απολιγνιτοποίησης με βάση τις επίσημες δεσμεύσεις των κρατών μελών στα κατατεθειμένα Εθνικά Σχέδια για την Ενέργεια και το Κλίμα, καθώς και η προσθήκη κριτηρίου για την ανεργία στις ευρωπαϊκές περιφέρειες όπου εξορύσσεται ή/και καίγεται λιθάνθρακας.

IV.4. Τελευταίες εξελίξεις και επόμενα βήματα

Μετά την υπερψήφιση στις 6 Ιουλίου 2020 συγκεκριμένης τροποποιητικής πρότασης του Κανονισμού για το ΤΔΜ από την Επιτροπή Περιφερειακής Ανάπτυξης (REGI)⁶⁷ που χειρίζεται τον φάκελο του Κανονισμού εκ μέρους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (ΕΚ), έπεται η ψηφοφορία στην Ολομέλεια τον Σεπτέμβριο 2020. Η κροατική Προεδρία έκλεισε τη θητεία της επιτυγχάνοντας μερική συμφωνία ανάμεσα στα κράτη μέλη σε ό,τι αφορά τον Κανονισμό του ΤΔΜ⁶⁸. Η συμφωνία αυτή δεν περιλαμβάνει τα κριτήρια κατανομής των πόρων. Επομένως οποιαδήποτε αλλαγή στο σχετικό Παράρτημα Ι του Κανονισμού θα απασχολήσει τη γερμανική Προεδρία. Αξιοσημείωτη είναι η συμφωνία του Συμβουλίου στο κομβικό ζήτημα του πλήρους αποκλεισμού από το ΤΔΜ των επενδύσεων σε υποδομές ορυκτών καυσίμων. Την ίδια άποψη συμμερίζεται και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Αντίθετα, η Επιτροπή Περιφερειακής Ανάπτυξης του ΕΚ επιτρέπει τη χρήση του ΤΔΜ για υποδομές ορυκτού αερίου με τον όρο ότι πληρούνται συνδυαστικά έξι προϋποθέσεις. Συνεπώς, στις τριμερείς διαπραγματεύσεις, προβλέπεται η θέση του ΕΚ για αυτό το ζήτημα να είναι μειοψηφική.

Στις 21 Ιουλίου 2020 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο μετά από μία μαραθώνια και δύσκολη διαπραγμάτευση κατέληξε σε συμφωνία για το ύψος των πόρων που αφορά στο πακέτο ανάκαμψης της ευρωπαϊκής οικονομίας μετά τον κορωνοϊό, Next Generation EU, καθώς και το Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο (2021-2027)⁶⁹. Στη συμφωνία αυτή περιλαμβάνεται μια σημαντική περικοπή στο ΤΔΜ. Ειδικότερα, περικόπηκε η συμμετοχή του Ταμείου Ανάκαμψης στο ΤΔΜ από €30δις σε μόλις €10δις και παράλληλα η συμμετοχή του επόμενου Πολυετούς Δημοσιονομικού Πλαισίου στο ΤΔΜ μειώθηκε από €10δις σε €7,5δις. Συνεπώς η συνολική

⁶⁷ Επιτροπή Περιφερειακής Ανάπτυξης (REGI), Δελτίο Τύπου, 6.7.2020. Δίκαιη μετάβαση στις περιφέρειες: στήριξη σε πολίτες, οικονομία και περιβάλλον. <https://cutt.ly/fazmeix>

⁶⁸ Council of the European Union, 25.6.2020. Partial mandate for negotiations with the European Parliament <https://cutt.ly/1azWgOx>

⁶⁹ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Συμπεράσματα έκτακτης συνόδου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (17, 18, 19, 20 και 21 Ιουλίου 2020. EUCO 10/20 <https://cutt.ly/yaK8iV3>

πρόβλεψη για το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης των €40δισ μειώθηκε στα €17,5 δισ. Πρόκειται για μια απόφαση που δημιουργεί πολλά κενά στη μετάβαση των λιγνιτικών περιοχών της ΕΕ, καθιστώντας την ανάγκη αλλαγής των κριτηρίων κατανομής προς δικαιότερη κατεύθυνση ακόμα πιο επιτακτική.

Εκτός από τους εκπροσώπους της τοπικής αυτοδιοίκησης και το Green Tank, αμφιβολίες για τη δικαιοσύνη των κριτηρίων κατανομής των πόρων του Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης ανάμεσα στα κράτη μέλη και το κατά πόσο οι πόροι θα διοχετευτούν εκεί που υπάρχουν οι πιο μεγάλες και επείγουσες ανάγκες, εξέφρασε και το Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο τον Ιούλιο του 2020 σε σχετική γνωμοδότηση που κατέθεσε⁷⁰.

Δυνατότητες διορθωτικών κινήσεων υπάρχουν στο πλαίσιο των τριμερών διαπραγματεύσεων μεταξύ των ευρωπαϊκών θεσμών που θα ξεκινήσουν το φθινόπωρο του 2020, ενώ η τελική συμφωνία αναμένεται ως τον Δεκέμβριο του 2020.

⁷⁰ European Court of Auditors. 22.7.2020. EU's green ambitions require a more performance-based Just Transition Fund, advise auditors. <https://cutt.ly/lsskoGE>

V. Διδάγματα

Η ιστορία της Δίκαιης Μετάβασης των λιγνιτικών περιοχών προσφέρει πολύτιμα διδάγματα τα οποία μπορούν και πρέπει να αξιοποιηθούν έτσι ώστε, στην κρίσιμη και ιδιαίτερα «πυκνή» περίοδο που διανύουμε, αφενός να αποφευχθούν σοβαρά λάθη του παρελθόντος, και αφετέρου να συνεχιστούν οι καλές πρακτικές που συνέβαλαν στην πρόοδο που έχει συντελεστεί ως σήμερα.

V.1. Συντονισμός με τις διεθνείς εξελίξεις

Ένα από τα βασικότερα σφάλματα της τελευταίας δεκαετίας στην ενεργειακή πολιτική της χώρας ήταν η άρνηση της αποδοχής ή η έλλειψη κατανόησης των ευρωπαϊκών εξελίξεων. Οι εξελίξεις αυτές μεταφράστηκαν σε συγκεκριμένες αναθεωρήσεις στην ευρωπαϊκή ενεργειακή, κλιματική και περιβαλλοντική νομοθεσία, οι οποίες άλλαξαν εντελώς τους συσχετισμούς στην αγορά ηλεκτρικής ενέργειας. Κι ενώ άλλα κράτη μέλη και εταιρίες παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στην Ευρώπη προσαρμόζονταν σταδιακά στα νέα δεδομένα και σχεδίαζαν τη μετάβαση στη νέα πραγματικότητα, οι ελληνικές κυβερνήσεις, η πλειοψηφία της τοπικής αυτοδιοίκησης στις λιγνιτικές περιοχές και η ΔΕΗ αναλώνονταν σε κυνήγι εξαιρέσεων με κεντρικό στόχο τη διαιώνιση του λιγνιτικού μοντέλου ηλεκτροπαραγωγής.

Η προδιαγεγραμμένη αποτυχία αυτής της στρατηγικής όχι μόνο κόστισε στη χώρα και τη ΔΕΗ πολιτικά και οικονομικά, αλλά στερήσε και πολύτιμο χρόνο από τον σωστό σχεδιασμό μιας σταδιακής μετάβασης των τοπικών οικονομιών στη μεταλιγνιτική εποχή. Έτσι, τον Σεπτέμβριο του 2019, η απόφαση για παύση της περιβαλλοντικά και οικονομικά καταστροφικής λιγνιτικής δραστηριότητας βρήκε τις λιγνιτικές περιοχές της χώρας όχι μόνο απροετοίμαστες για τη αναπόφευκτη μετάβαση στη μεταλιγνιτική εποχή, αλλά και με τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας και τους υψηλότερους δείκτες εξάρτησης της τοπικής οικονομίας από τον λιγνίτη συγκριτικά με όλες τις λιγνιτικές περιφέρειες της Ευρώπης.

Στον αντίποδα αυτής της στρατηγικής, στέκονται πρωτοβουλίες, οι οποίες συμβαδίζουν με τις διεθνείς εξελίξεις. Η ανάδειξη της Δυτικής Μακεδονίας ως μία από τις πρώτες πιλοτικές περιφέρειες υπό μετάβαση στην Ευρώπη, η θέσπιση του Εθνικού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης ήδη από το 2018 και η απόφαση για την απολιγνιτοποίηση της χώρας έως το 2028 αποτελούν παραδείγματα που θέτουν την χώρα στην ευρωπαϊκή πρωτοπορία.

Η τρέχουσα περίοδος χαρακτηρίζεται από πολύ σημαντικές εξελίξεις που αφορούν και επηρεάζουν τις λιγνιτικές περιφέρειες της Ευρώπης, όπως η εξειδίκευση της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας με μια σειρά από νομοθετικές πρωτοβουλίες, η νέα προγραμματική περίοδος 2021-2027 και τα πακέτα οικονομικής ανάκαμψης από την κρίση του κορωνοϊού.

Η Ελλάδα δεν πρέπει να επαναλάβει τα λάθη του παρελθόντος. Οι επενδύσεις που θα επιλεγούν για τη στροφή των τοπικών οικονομιών δεν πρέπει αυτή τη φορά να αγνοήσουν τις ευρωπαϊκές τάσεις και την ευρωπαϊκή νομοθεσία, ούτε να βασιστούν στο κυνήγι εξαιρέσεων. Γνώμονας των επενδυτικών επιλογών πρέπει να είναι η μακροπρόθεσμη περιβαλλοντική και οικονομική βιωσιμότητά τους και όχι η προσωρινή επίλυση προβλημάτων των περιοχών ή η απλή απορρόφηση των επιπλέον κονδυλίων που διατίθενται. Μόνον έτσι οι επενδύσεις θα

δημιουργήσουν μόνιμες θέσεις εργασίας σε βιώσιμες οικονομικές δραστηριότητες και θα διατηρήσουν ζωντανές τις τοπικές οικονομίες σε Δυτική Μακεδονία και Αρκαδία.

V.2. Ο κομβικός ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης

Παρά τα λάθη και την ανεπαρκή προετοιμασία των λιγνιτικών περιοχών της χώρας για τη μετάβαση στη μεταλιγνιτική περίοδο, υπήρξαν φωτεινές εξαιρέσεις στη διάρκεια της ιστορίας της μετάβασης της Ελλάδας. Οι δήμαρχοι των ενεργειακών δήμων της χώρας κατόρθωσαν να ξεπεράσουν τις όποιες πολιτικές διαφορές και να ενώσουν τις δυνάμεις τους για το καλό των περιοχών τους. Σε ένα χρονικό διάστημα τριών μόλις χρόνων (2016-2019) κατόρθωσαν:

1. Να διεκδικήσουν επιτυχώς από την ελληνική κυβέρνηση την ίδρυση του Εθνικού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης με έσοδα από τη δημοπράτηση δικαιωμάτων εκπομπών CO₂ καθιστώντας την Ελλάδα την πρώτη χώρα στην ΕΕ-27 που ενεργοποιεί αυτή τη δυνατότητα.
2. Να κάνουν τη Δυτική Μακεδονία μία από τις τρεις πρώτες λιγνιτικές περιφέρειες στην ΕΕ που εντάχθηκε στην πλατφόρμα των υπό μετάβαση λιγνιτικών περιφερειών και να συμμετέχουν ανελλιπώς σε όλες τις σχετικές συναντήσεις των ομάδων εργασίας στις Βρυξέλλες.
3. Να κινητοποιήσουν τους επαγγελματικούς και επιστημονικούς φορείς (επιμελητήρια, ερευνητικά κέντρα, αναπτυξιακή Δυτικής Μακεδονίας), ώστε να εκπονήσουν αναλύσεις και να επεξεργασίες για το μέλλον της Δυτικής Μακεδονίας υποστηρίζοντας παράλληλα την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας στην πλατφόρμα των υπό μετάβαση λιγνιτικών περιφερειών.
4. Να δημιουργήσουν συμμαχίες για τη Δίκαιη Μετάβαση, ακόμα και με τα συνδικάτα των εργαζομένων στην Ελλάδα, παρά τις διαφορετικές απόψεις σχετικά με το μέλλον του λιγνίτη καθώς και συνεργασίες με περιβαλλοντικές οργανώσεις και δεξαμενές σκέψης.
5. Να ξεκινήσουν τον δημόσιο διάλογο τοπικά για τη μεταλιγνιτική περίοδο παρά τις σφοδρές αντιδράσεις πολλών φορέων.
6. Να διεκδικήσουν την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο στο πλαίσιο της αναθεώρησης της οδηγίας για το χρηματιστήριο ρύπων.
7. Να αναλάβουν διεθνείς πρωτοβουλίες για συνεργασία μεταξύ των «λιγνιτικών» δήμων, κορύφωση των οποίων ήταν η ίδρυση του Φόρουμ των δημάρχων Δίκαιης Μετάβασης και η υπογραφή Συμφώνου Συνεργασίας με στόχο την ανταλλαγή καλών πρακτικών και την από κοινού διεκδίκηση ευρωπαϊκών πόρων για τη Δίκαιη Μετάβαση.

Συνεπώς, η τοπική αυτοδιοίκηση έχει αποδείξει ότι μπορεί να επηρεάσει τις εξελίξεις τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά και να θέσει δύσκολα ζητήματα στον δημόσιο διάλογο, όταν λειτουργεί συντονισμένα και με συγκεκριμένη στόχευση. Η παρακαταθήκη συνεργασίας, κοινών δράσεων και διεκδικήσεων σε Ελλάδα και Ευρώπη της προηγούμενης αυτοδιοικητικής περιόδου πρέπει να αξιοποιηθεί και να εμπλουτιστεί από τους νυν δημάρχους και περιφερειάρχες. Μόνο μέσα από την εξωστρέφεια και τη συνεργασία, τα εκρηκτικά

προβλήματα που αντιμετωπίζουν ήδη οι νέοι εκπρόσωποι της τοπικής αυτοδιοίκησης μπορούν να ξεπεραστούν με επιτυχία.

V.3. Συνεργασία με τους κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς εταίρους

Παρά την αναστάτωση και τις εύλογες αντιδράσεις που προέκυψαν από την ανακοίνωση της απόφασης απολογνιτοποίησης τον Σεπτέμβριο του 2019, σε λιγότερο από δέκα μήνες, η τοπική αυτοδιοίκηση αλλά και πολλοί πολιτικοί και επαγγελματικοί φορείς στη Δυτική Μακεδονία ξεκίνησαν να συζητούν δημιουργικά για την επόμενη μέρα.

Η θετική αυτή εξέλιξη δεν είναι διόλου ανεξάρτητη από τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν την προηγούμενη τετραετία ώστε να καταστεί η Δίκαιη Μετάβαση στη μεταλιγνιτική εποχή κεντρικό ζήτημα στον δημόσιο διάλογο, ούτε του γεγονότος ότι ο διάλογος αυτός, αν και συχνά έντονος, ήταν πραγματικά πλουραλιστικός περιλαμβάνοντας πολλές διαφορετικές απόψεις. Κεντρικό ρόλο στην ωρίμανση του ζητήματος της Δίκαιης Μετάβασης στη Δυτική Μακεδονία είχε η συμμετοχή στον διάλογο εκπροσώπων των εργαζομένων και των περιβαλλοντικών οργανώσεων και δεξαμενών σκέψης, οι οποίοι παρά τις εντελώς διαφορετικές τους αφετηρίες κατόρθωσαν να συμφωνήσουν σε ζητήματα που σχετίζονται με την ανάγκη στήριξης των τοπικών κοινωνιών και των εργαζομένων στη λιγνιτική βιομηχανία.

Εκτός από τη συστηματική συμμετοχή της στο δημόσιο διάλογο, η κοινωνία των πολιτών συνεισέφερε επίσης με: α) συγκεκριμένες, κοστολογημένες προτάσεις για την επόμενη μέρα στη Δυτική Μακεδονία, β) παρακολούθηση των εξελίξεων στην ΕΕ και πολλές τεκμηριωμένες παρεμβάσεις για τη διεκδίκηση πόρων για τη Δίκαιη Μετάβαση σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, γ) συστηματική παρουσία και συμμετοχή στην πλατφόρμα των υπό μετάβαση λιγνιτικών περιοχών και υποστήριξη της ομάδας της Περιφέρειας της Δυτικής Μακεδονίας, δ) διοργάνωση επισκέψεων φορέων λιγνιτικών περιοχών από άλλες χώρες στη Δυτική Μακεδονία αλλά και φορέων και δημοσιογράφων της Δυτικής Μακεδονίας στην Ευρώπη με στόχο την ανταλλαγή καλών πρακτικών, τη συνεργασία σε θέματα μετάβασης και την ενημέρωση των πολιτών.

Η έως τώρα εμπειρία έδειξε ότι ο διάλογος και η διαβούλευση δεν είναι πολυτέλεια αλλά αναγκαιότητα. Διέλυσε επίσης την προκατάληψη ότι περιβαλλοντικές οργανώσεις, τοπική αυτοδιοίκηση και εργαζόμενοι ή τοπικοί φορείς δεν μπορούν να συνεργαστούν ή ότι απαιτείται πλήρης συμφωνία μεταξύ των εταίρων σε όλα τα ζητήματα για να υπάρξει διάλογος και συνεργασία σε ένα.

Η πρόκληση του μετασχηματισμού των τοπικών οικονομιών στις λιγνιτικές περιοχές της χώρας είναι πολύ μεγάλη. Η συμμετοχή των κοινωνικών και περιβαλλοντικών εταίρων στη διαβούλευση, τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της μετάβασης στη μεταλιγνιτική εποχή δεν επιβάλλεται μόνο από την ευρωπαϊκή νομοθεσία, αλλά και από τα ως τώρα θετικά αποτελέσματα αυτής της συμμετοχής.

VI. Προκλήσεις - Προτάσεις πολιτικής

VI.1. Χρόνος

Η μεγαλύτερη πρόκληση σχετικά με τη μετάβαση των λιγνιτικών περιοχών στην Ελλάδα είναι ο χρόνος. Είναι βέβαιο ότι η στροφή τοπικών οικονομιών τόσο βαθιά εξαρτημένων από τη λιγνιτική δραστηριότητα δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί ως το 2023, έτος κατά το οποίο θα ολοκληρωθεί η απόσυρση όλων των υφιστάμενων λιγνιτικών μονάδων με βάση το Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα αλλά και το νέο επιχειρησιακό σχέδιο της ΔΕΗ. Ο επαναπροσανατολισμός της οικονομίας και η διατήρηση της κοινωνικής συνοχής θα απαιτήσει συστηματική προσπάθεια, βάσει συνεκτικού σχεδίου, σε βάθος 15-20 ετών.

Όμως σε αυτό το χρονικό διάστημα που διανύουμε, όπου η προσοχή τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο είναι στραμμένη στο μέλλον των λιγνιτικών περιοχών, είναι εφικτό να τεθούν οι πλέον κατάλληλες προγραμματικές και θεσμικές βάσεις και να εξασφαλιστούν οι απαραίτητοι πόροι που θα στρέψουν τις τοπικές οικονομίες προς βιώσιμη κατεύθυνση σε βάθος χρόνου. Συνεπώς, αντί ο χρόνος και η ενέργεια να αναλώνονται σε προσπάθειες αντιστροφής της απόφασης απολιγνιτοποίησης, που επιβάλλεται όχι μόνο για περιβαλλοντικούς και κλιματικούς λόγους, αλλά και για αμιγώς οικονομικούς, πρέπει να αξιοποιηθούν δημιουργικά για τη διαμόρφωση ενός μακρόπνοου οράματος για την επόμενη μέρα των λιγνιτικών περιοχών.

VI.2. Πολιτική συμφωνία των κομμάτων

Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία του εγχειρήματος της μετάβασης, δεδομένης της έλλειψης χρόνου και της αντικειμενικής δυσκολίας του, είναι να μην υπονομευτεί από στείρες κομματικές και παραταξιακές αντιπαραθέσεις. Στη Γερμανία επιτεύχθηκε κεντρική πολιτική συμφωνία μεταξύ όλων των κομμάτων (πλην του ακροδεξιού) και εκπονήθηκε το αντίστοιχο Master Plan σε χρόνο ρεκόρ. Στην Ελλάδα, παρά τις διαφορές για το χρόνο απόσυρσης των μονάδων, μπορεί να υπάρξει ευρύ πεδίο σύγκλισης στη σχεδίαση της επόμενης μέρας και κοινές διεκδικήσεις όλων των κομμάτων στους τομείς της διακυβέρνησης, της χρηματοδότησης, των συντονισμένων πρωτοβουλιών στο Ευρωκοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή. Η παρακαταθήκη άλλωστε του Εθνικού Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης που ιδρύθηκε από την προηγούμενη κυβέρνηση και διατηρήθηκε από τη σημερινή, με τις ίδιους μάλιστα επενδυτικούς άξονες, αποδεικνύει ότι η διακομματική συμφωνία, έστω και σιωπηλή, είναι πολιτικά εφικτή.

VI.3. Διαμόρφωση ΕΝΟΣ βιώσιμου και συνεκτικού σχεδίου

Τα τελευταία χρόνια εκπονήθηκαν μια σειρά από μελέτες για τη μετάβαση της Δυτικής Μακεδονίας στη μεταλιγνιτική περίοδο όπως ο οδικός χάρτης του WWF Ελλάς⁷¹ αλλά και οι αποτυπώσεις της παρούσας κατάστασης και των επιπτώσεων της απεξάρτησης από τον λιγνίτη για την περιοχή, από επαγγελματικούς φορείς (ΤΕΕ⁷², ΑΝΚΟ⁷²). Την τελευταία περίοδο όμως, ειδικά μετά την ανακοίνωση της απόφασης για απολιγνιτοποίηση, αρχίζουν να

⁷¹ ΤΕΕ Δ. Μακεδονίας. 2018, Μάρτιος. Επικαιροποίηση μελέτης εκτίμηση κόστους μετάβασης της Δυτικής Μακεδονίας σε καθεστώς χαμηλής λιγνιτικής παραγωγής. <https://bit.ly/2B06Kuo>

⁷² ΑΝΚΟ. 2015, Επιχειρησιακό Σχέδιο Ανάπτυξης για τη Μεταλιγνιτική Περίοδο. <https://cutt.ly/tpZNRy1>

κατατίθενται και νέες προτάσεις από διάφορους φορείς όπως το ΓΕΩΤΕΕ⁷³, η Οικολογική Κίνηση Κοζάνης⁷⁴, αυτοδιοικητικές παρατάξεις⁷⁵, το Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΚΠΑΑ)⁷⁶, ενώ ο δήμος Κοζάνης πρόσφατα έθεσε σε διαβούλευση το δικό του όραμα για την περιοχή⁷⁷. Επιπλέον, με πόρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και στο πλαίσιο της Στήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων (SRSS)⁷⁸, ομάδα της Παγκόσμιας Τράπεζας διαμορφώνει μια οικονομική στρατηγική μετάβασης για τη Δυτική Μακεδονία με έμφαση στην επανάχρηση και αξιοποίηση εδαφών και στη διακυβέρνηση της μετάβασης, χωρίς ωστόσο αυτή να έχει παρουσιαστεί δημοσίως⁷⁹.

Αντίστοιχα, στην περιοχή της Μεγαλόπολης, ομάδα εμπειρογνομόνων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με χρηματοδότηση από την πλατφόρμα για τις υπό μετάβαση λιγνιτικές περιοχές και στο πλαίσιο του προγράμματος START, διαμορφώνει σε συνεργασία με τον Δήμο Μεγαλόπολης τη στρατηγική μετάβασης για την περιοχή⁸⁰.

Παράλληλα με τις παραπάνω επεξεργασίες, σχέδια και προτάσεις, βρίσκονται, επίσης, υπό εκπόνηση από την ομάδα των τεχνικών συμβούλων της Συντονιστικής Επιτροπής του ΣΔΑΜ και τα Εδαφικά Σχέδια Δίκαιης Μετάβασης για καθεμιά από τις λιγνιτικές περιοχές, τα οποία αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για την εκταμίευση πόρων από το υπό διαπραγμάτευση Ευρωπαϊκό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης. Ταυτόχρονα η ομάδα εργασίας της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας αναμένεται κι αυτή να συνεισφέρει με την επεξεργασία της στον εν λόγω σχεδιασμό.

Καθίσταται λοιπόν σαφές πώς η επεξεργασία και ενσωμάτωση των σημαντικών ιδεών που περιλαμβάνουν όλες οι παραπάνω επεξεργασίες, σε ένα ενιαίο και συνεκτικό σχέδιο για καθεμιά από τις λιγνιτικές περιοχές, αποτελεί μια μεγάλη πρόκληση.

Για την επιτυχή αντιμετώπιση αυτής της πρόκλησης, είναι απαραίτητο να αποσαφηνιστούν τα κριτήρια με βάση τα οποία θα επιλεγούν τα έργα που θα ενταχθούν στο Σχέδιο Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης και τα αντίστοιχα Εδαφικά Σχέδια Δίκαιης Μετάβασης. Σε μια εποχή που όλη η Ευρώπη εστιάζει στην επίτευξη του στόχου της κλιματικής ουδετερότητας, τα βασικά κριτήρια επιλογής επενδυτικών έργων θα πρέπει να είναι η μακροπρόθεσμη περιβαλλοντική βιωσιμότητα, όπως αυτή προσδιορίστηκε πρόσφατα από την Ευρωπαϊκή

⁷³ ΓΕΩΤΕΕ. 2019, Δεκέμβριος. Μελέτη για την οικονομικό-κοινωνική μετάβαση της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας στη μεταλιγνιτική περίοδο. <https://bit.ly/2AXhQ3b>

⁷⁴ Οικολογική Κίνηση Κοζάνης. 2020, Φεβρουάριος. Η απολιγνιτοποίηση δεν αντιμετωπίζεται με «διασωλήνωση» του λιγνίτη. Να ρίξουμε το βάρος στο μεταλιγνιτικό σχεδιασμό. <https://cutt.ly/YpZV6qV>

⁷⁵ Δημοτική Κίνηση «Κοζάνη Τόπος να Ζεις». 2020, Ιούλιος. Οι προτάσεις μας για τη Δίκαιη Μετάβαση στη μεταλιγνιτική εποχή: Ένα νέο όραμα για την Δυτική Μακεδονία. <https://cutt.ly/kpZ2uNA>

⁷⁶ Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΚΠΑΑ). 2020, Μάιος. Πρακτικός Οδηγός για την ομαλή μετάβαση των περιφερειών με υψηλή εξάρτηση από τα στερεά ορυκτά καύσιμα σε ένα νέο παραγωγικό μοντέλο – Η περίπτωση της Δυτικής Μακεδονίας. <https://cutt.ly/mssFlJe>

⁷⁷ Δήμος Κοζάνης. 2020. «Διαβούλευση επί του Σχεδίου της Πρότασης για μια Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση. <https://cutt.ly/FaLpXPS>

⁷⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Γενική Διεύθυνση Στήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων. <https://bit.ly/2CB53nK>

⁷⁹ Χ. Λιάγγου, Καθημερινή, 17.2.2020. Η αγωνία για την επόμενη ημέρα χωρίς τους λιγνίτες. <https://bit.ly/2DmbX0e>

⁸⁰ Secretariat Technical Assistance to Regions in Transition (START), <https://bit.ly/2OeMN68>

Ένωση⁸¹, η προστασία του κλίματος και τα πολλαπλασιαστικά οφέλη ως προς τη δημιουργία θέσεων εργασίας και τοπικά προστιθέμενης αξίας. Πρέπει επίσης να αποφευχθεί η δεσπόζουσα θέση μίας και μόνης οικονομικής δραστηριότητας που θα αντικαταστήσει τη λιγνιτική, καθώς η διεθνής εμπειρία έχει αποδείξει ότι η διαφοροποίηση του οικονομικού μοντέλου, έτσι ώστε να περιλαμβάνει πολλές οικονομικές δραστηριότητες, αποτελεί κλειδί για μια επιτυχημένη μετάβαση.

Βασικό συστατικό των σχεδίων μετάβασης θα πρέπει να είναι η μεγιστοποίηση των ωφελειών για τις τοπικές κοινωνίες. Σε αυτή την κατεύθυνση, ο θεσμός των Ενεργειακών Κοινοτήτων μπορεί και πρέπει να αποτελέσει βασικό εργαλείο για την ενεργό συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών στον ενεργειακό μετασχηματισμό και την απολιγνιτοποίηση. Επιπλέον η στροφή στις ΑΠΕ μέσω των Ενεργειακών Κοινοτήτων εξασφαλίζει την αποκέντρωση της παραγωγής ενέργειας και συμβάλλει στον εκδημοκρατισμό του ενεργειακού μοντέλου, αξιοποιεί την καινοτομία, δημιουργεί βιώσιμες θέσεις εργασίας στον ενεργειακό κλάδο, καταπολεμά την ενεργειακή φτώχεια και φέρνει την τοπική κοινωνία στο επίκεντρο του σχεδιασμού και της παραγωγής ενέργειας. Ενώ στην Ευρώπη οι Ενεργειακές Κοινότητες είναι ευρέως διαδεδομένες και αποτελούν έναν σημαντικό «παίκτη» στον ενεργειακό τομέα, στην Ελλάδα βρίσκονται ακόμη σε πρωτόλειο στάδιο. Οι προοπτικές όμως που έχουν είναι σημαντικές και μπορούν να είναι καθοριστικής σημασίας για τη Δίκαιη Μετάβαση στις λιγνιτικές περιοχές. Για το λόγο αυτό πρέπει να αποτελέσουν ξεκάθαρη προτεραιότητα στα σχέδια μετάβασης, να στηριχθούν θεσμικά όπου απαιτείται και να χρηματοδοτηθούν αντίστοιχα.

Σημαντική τέλος είναι η διατήρηση του ενεργειακού χαρακτήρα των λιγνιτικών περιοχών. Σε αυτή την κατεύθυνση μπορεί να συμβάλλει η ανάπτυξη διαφόρων τεχνολογιών αποθήκευσης ενέργειας (αντλησιοταμίευση, τεχνολογίες υδρογόνου κ.α.) αλλά και η μετατροπή των υπό απόσυρση λιγνιτικών μονάδων, σε εγκαταστάσεις αποθήκευσης ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ με τη μορφή θερμότητας⁸². Με αυτόν τον τρόπο η ΔΕΗ θα μπορούσε να συμβάλλει στον μετασχηματισμό των λιγνιτικών περιοχών σε κέντρα αποθήκευσης θερμικής ενέργειας. Κάτι τέτοιο θα συνεισέφερε στην αυξημένη διείσδυση των ΑΠΕ που προβλέπει το ΕΣΕΚ και θα συνέβαλε στη διατήρηση θέσεων εργασίας και του ενεργειακού χαρακτήρα των λιγνιτικών περιοχών. Επιπλέον θα απέφερε σημαντικά έσοδα για την ίδια την επιχείρηση στο πλαίσιο του νέου, υπό εκπόνηση θεσμικού πλαισίου για την αποθήκευση ενέργειας της χώρας, αλλά και της μελλοντικής κάλυψης των αναγκών αποθήκευσης ενέργειας στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων.

VI.4. Συμμετοχικός σχεδιασμός-διαβούλευση

Η εκπόνηση ενός συνεκτικού σχεδίου μετάβασης για κάθε περιοχή δεν επαρκεί για την εξασφάλιση της επιτυχίας του εγχειρήματος. Η ευρωπαϊκή εμπειρία έχει δείξει ότι για να επιτύχει η προσπάθεια για Δίκαιη Μετάβαση, πρέπει να υπάρχει ενεργή συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων στη διαμόρφωσή του και εκτενής διαβούλευση. Επομένως, το όποιο σχέδιο ή Master Plan για τον μετασχηματισμό των οικονομιών των λιγνιτικών περιφερειών της

⁸¹ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 15 Απριλίου 2020. Βιώσιμη χρηματοδότηση: Το Συμβούλιο ενέκρινε ένα ενοποιημένο ενωσιακό σύστημα ταξινόμησης. <https://cutt.ly/NpCEVdK>

⁸² Connor Ibbetson. 25.3.2019. Molten salt batteries tipped as coal plant alternative. <https://cutt.ly/IpXwnFo>

Ελλάδας θα πρέπει να προκύψει μέσα από ανοιχτές και συμμετοχικές διαδικασίες διαβούλευσης με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (τοπική αυτοδιοίκηση, εμπλεκόμενα υπουργεία, ΔΕΗ, εργαζόμενοι, ΜΚΟ, επιστήμονες, επιμελητήρια), ώστε να καταστεί κοινά αποδεκτό και εφαρμόσιμο.

Δεδομένου του κομβικού ρόλου τους για την επιτυχία της μετάβασης, προτείνεται ο συμμετοχικός σχεδιασμός και η διαβούλευση των φορέων να οργανωθούν ακολουθώντας τους «7 χρυσούς κανόνες» που πρότειναν το 2019 οκτώ περιβαλλοντικές οργανώσεις και δεξαμενές σκέψης από την Ελλάδα και την Ευρώπη⁸³. Πιο συγκεκριμένα:

1. Η πρόθεση δημιουργίας ομάδας για τον προγραμματισμό της Δίκαιης Μετάβασης πρέπει να δημοσιεύεται το συντομότερο δυνατόν. Μια σαφής και ανοιχτή πρόσκληση θα πρέπει να υποβάλλεται σε προσιτή τοποθεσία ή σύνδεσμο, *τουλάχιστον τρεις εβδομάδες πριν από την ημερομηνία της πρώτης συνεδρίασης της ομάδας*. Οι αρχές πρέπει να κάνουν χρήση πολλαπλών καναλιών, συμπεριλαμβανομένων των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.
2. Ένα αντιπροσωπευτικό εύρος φορέων και κοινωνικών εταίρων πρέπει να συμμετέχει σε όλες τις συναντήσεις και τις διαδικασίες που σχετίζονται με τη Δίκαιη Μετάβαση. Πρέπει να ακολουθείται πιστά ο Ευρωπαϊκός Κώδικας Δεοντολογίας για την Εταιρική Σχέση (240/2014). Συνεπώς, οι συναντήσεις για τον προγραμματισμό και την προετοιμασία μιας Δίκαιης Μετάβασης πρέπει πάντα να περιλαμβάνουν:
 - i. αρμόδιες περιφερειακές, τοπικές και άλλες δημόσιες αρχές, εκτός από την κεντρική κυβέρνηση.
 - ii. οικονομικούς και κοινωνικούς εταίρους, συμπεριλαμβανομένων των εκπροσώπων των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων.
 - iii. φορείς που εκπροσωπούν την κοινωνία των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των περιβαλλοντικών και κοινωνικών εταίρων.

Πρέπει επίσης να περιλαμβάνουν *τουλάχιστον* έναν τοπικό εκπρόσωπο ΜΚΟ και έναν εκπρόσωπο ΜΚΟ εθνικής εμβέλειας, που επιλέγονται με διαφανή τρόπο. Οι αρχές θα πρέπει τέλος να προσπαθήσουν να εμπλέξουν *τουλάχιστον* έναν εκπρόσωπο της τοπικής κοινωνίας, όπως έναν πρόεδρο κοινότητας.

3. Όλοι οι εταίροι πρέπει να είναι ίσοι και να έχουν δικαίωμα ψήφου στη λήψη αποφάσεων. Όλοι οι εταίροι πρέπει να συμμετάσχουν στην ανάπτυξη ενός μακροπρόθεσμου στρατηγικού σχεδίου μετάβασης και κριτηρίων για την επιλογή έργων που εντάσσονται στο σχέδιο, καθώς και στη διαδικασία αξιολόγησης και επιλογής έργων.
4. Όλοι οι εταίροι πρέπει να έχουν στη διάθεσή τους τις ίδιες πληροφορίες και έγγραφα, ταυτόχρονα και *τουλάχιστον δύο εβδομάδες πριν από κάθε συνάντηση*. Οι κατάλογοι έργων, συμπεριλαμβανομένων των προτεινόμενων έργων, καθώς και τα κριτήρια επιλογής, πρέπει να είναι διαφανή και προσβάσιμα σε όλους.
5. Οι μηχανισμοί ανάδρασης για σχόλια και συμβουλές σε επιτροπές και διαδικασίες λήψης αποφάσεων πρέπει να είναι διαφανείς.

⁸³ Europe Beyond Coal, WWF, The Green Tank, CEE Bankwatch Network, Polish Green Network, Greenpeace, CDE, E3G. 2019, Ιούλιος. Seven Golden Rules for open and inclusive just transition planning at the regional level. <https://cutt.ly/mazVZUS>

6. Τα πρακτικά όλων των συνεδριάσεων των επιτροπών πρέπει να είναι διαθέσιμα στο κοινό, καθώς και ο κατάλογος των συμμετεχόντων και τυχόν αποφάσεις σχετικές με έργα, *το αργότερο δύο εβδομάδες μετά τη συνεδρίαση.*
7. Η συμμετοχή της κοινότητας και του κοινού στη διαδικασία μετάβασης πρέπει να διευκολύνεται όσο το δυνατόν περισσότερο. Όλα τα έγγραφα και οι αποφάσεις πρέπει να είναι διαθέσιμα και ανοιχτά για ευρεία δημόσια διαβούλευση. Οι διαδικασίες με βάση τις οποίες το κοινό θα δύναται να καταθέτει ιδέες έργων και να σχολιάζει υπάρχουσες προτάσεις έργων ή/και σχέδια μετάβασης, πρέπει να είναι απλές και σαφείς.

Ειδικότερα για την Ελλάδα και με δεδομένες τις αρχικές προσπάθειες δημιουργίας ενός συστήματος διακυβέρνησης, προτείνεται ο ρόλος των συμμετεχόντων τόσο στη διαμόρφωση του σχεδίου όσο και την επιλογή των βασικών έργων-σημαιοφόρων της μετάβασης, να είναι καλά ορισμένος και διακριτός, ενώ πρέπει πάση θυσία να αποφευχθεί η σύσταση μεγάλου αριθμού επιτροπών χωρίς ουσιαστικό αντικείμενο, πράγμα που θα οδηγήσει στην πράξη σε υπερ-συγκέντρωση εξουσιών σε λίγους. Κάτι τέτοιο θα αυξήσει εύλογα τη δυσπιστία των τοπικών κοινωνιών και θα επηρεάσει αρνητικά την κοινωνική αποδοχή της προσπάθειας μετάβασης.

Έμφαση πρέπει να δοθεί στη συμμετοχή εκπροσώπων των «λιγνιτικών» χωριών που για δεκαετίες συνυπάρχουν με τη λιγνιτική δραστηριότητα και τη συνεπαγόμενη υποβάθμιση της ποιότητας ζωής τους. Οι ανησυχίες και τα αιτήματά τους πρέπει να έχουν κεντρική θέση στον σχεδιασμό για την επόμενη μέρα.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η εμπλοκή της ΔΕΗ στον σχεδιασμό, καθώς είναι ο κυριότερος ιδιοκτήτης των εδαφών στις λιγνιτικές περιοχές και απασχολεί σημαντικό αριθμό εργαζομένων. Επομένως η αποτελεσματική εφαρμογή του όποιου σχεδίου μετάβασης προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή της εταιρείας, από την οποία μάλιστα μπορεί και πρέπει η ίδια να επωφεληθεί οικονομικά. Η ΔΕΗ έχει τη δυνατότητα να συνεχίσει να κατέχει κεντρικό ρόλο στις περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας και της Μεγαλόπολης αναπτύσσοντας άλλες δραστηριότητες, όπως η αποκατάσταση και η εξυγίανση των εδαφών, η αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς, η παροχή γης για καλλιέργεια, ή η δραστηριοποίησή της στον τομέα των ΑΠΕ και της αποθήκευσης ενέργειας.

VI.5. Σύστημα Διακυβέρνησης

Στα πρώτα βήματα της μετάβασης στη μεταλιγνιτική εποχή που διανύουμε αυτή την περίοδο, δημιουργήθηκαν μια σειρά από επιτροπές σε εθνικό και τοπικό επίπεδο που κεντρικό στόχο έχουν την έγκαιρη κατάρτιση Εδαφικών Σχεδίων Δίκαιης Μετάβασης για τις λιγνιτικές περιοχές, ώστε να καταστεί εφικτή η απορρόφηση των πόρων από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης. Η αρχική αυτή δομή ειδικού σκοπού θα πρέπει να δώσει τη θέση της σε ένα μόνιμο σύστημα διακυβέρνησης, που στόχο θα έχει την υλοποίηση των εδαφικών σχεδίων μετάβασης και τον μετασχηματισμό των τοπικών οικονομιών σε βάθος χρόνου και τη συστηματική παρακολούθηση και αξιολόγηση της πορείας υλοποίησής τους.

Αυτό το μόνιμο σύστημα διακυβέρνησης πρέπει να είναι απλό, διαφανές, με διακριτούς ρόλους για τους συμμετέχοντες στη λήψη αποφάσεων και ισορροπημένο ως προς την κατανομή των

αρμοδιοτήτων μεταξύ του κεντρικού κράτους, της τοπικής αυτοδιοίκησης των λιγνιτικών περιοχών, των εργαζομένων, των επαγγελματικών φορέων, της επιστημονικής κοινότητας και της κοινωνίας των πολιτών. Κεντρικό ρόλο στην αποστολή του θα πρέπει να έχει η διαρκής ενημέρωση και εμπλοκή των τοπικών κοινωνιών σε δράσεις που περιγράφονται στα σχέδια μετάβασης. Επιπλέον, ενώ ο βασικός στόχος του συστήματος διακυβέρνησης θα είναι η υλοποίηση ενός μακροπρόθεσμου οράματος σε βάθος 15-20 ετών, η διακυβέρνηση θα πρέπει να είναι παράλληλα αρκούντως ευέλικτη και να προσαρμόζεται στις ανάγκες που προκύπτουν, ώστε να μπορεί να αξιοποιεί ευκαιρίες και να κάνει διορθωτικές κινήσεις στα Εδαφικά Σχέδια Δίκαιης Μετάβασης. Για τον λόγο αυτό, πέρα από τη συστηματική παρακολούθηση της υλοποίησης τους, προτείνεται η αξιολόγηση, κάθε πέντε χρόνια, της πορείας της μετάβασης από ανεξάρτητη επιτροπή με τη συμμετοχή επιστημόνων, εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών και επαγγελματικών φορέων καθώς και η προσαρμογή τόσο των εδαφικών σχεδίων όσο και των αντίστοιχων διαθέσιμων δημοσίων πόρων με βάση τα αποτελέσματα της αξιολόγησης, πάντοτε κατόπιν δημόσιας διαβούλευσης.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία της μετάβασης είναι η διασφάλιση της συνέχειας στη διακυβέρνησή της. Κάτι τέτοιο μπορεί να επιτευχθεί με την ανεξαρτησία της από τους εκάστοτε πολιτικούς συσχετισμούς σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Επομένως, πέρα από τη θεσμική συμμετοχή της κυβέρνησης, των εκπροσώπων της τοπικής αυτοδιοίκησης, των σχετιζόμενων υπουργείων, και των εργαζομένων προτείνεται η στελέχωση του συστήματος διακυβέρνησης με ανθρώπους εκτός της δημόσιας διοίκησης και των πολιτικών κομμάτων με εμπειρία στη διοίκηση αλλά και σε ζητήματα μετάβασης.

VI.6. Χρηματοδότηση

Είναι προφανές ότι χωρίς ένα μακροπρόθεσμο και σταθερό πλαίσιο χρηματοδότησης, το δύσκολο εγχείρημα του μετασχηματισμού των τοπικών οικονομιών στις λιγνιτικές περιοχές είναι καταδικασμένο σε αποτυχία. Κι ενώ η προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων αποτελεί βασικό ζητούμενο, η δημόσια χρηματοδότηση πρέπει να αποτελέσει τη ραχοκοκαλιά της στρατηγικής χρηματοδότησης.

VI.6.1. Εθνικοί πόροι

Η Ελλάδα ήδη διαθέτει ένα σημαντικό εθνικό χρηματοδοτικό εργαλείο για τη μετάβαση, αυτό της διοχέτευσης τμήματος των εσόδων δημοπράτησης δικαιωμάτων CO₂ μέσω του Πράσινου Ταμείου (γνωστό και ως Εθνικό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης) στις τρεις λιγνιτικές περιφερειακές ενότητες της χώρας (Κοζάνη, Φλώρινα, Αρκαδία). Είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό ότι υπάρχει συμφωνία μεταξύ των δύο μεγαλύτερων πολιτικών κομμάτων σε ό,τι αφορά τη σημασία αυτού του Ταμείου για το μέλλον των λιγνιτικών περιοχών. Η θέσπιση του ταμείου αυτού το 2018⁸⁴ και η διοχέτευση του 6% των εσόδων δημοπράτησης του 2018²⁰ από την προηγούμενη κυβέρνηση, ακολουθήθηκε από την υπογραφή της σχετικής ΚΥΑ για τα δικαιώματα του 2019 από τη νέα κυβέρνηση²¹. Ωστόσο, δεν πρέπει να συνεχιστεί η χρηματοδοτική αβεβαιότητα σε ό,τι αφορά ένα τόσο δύσκολο εγχείρημα, όπως η μετάβαση των λιγνιτικών περιοχών. Ούτε να τίθεται κάθε χρόνο η μετάβαση ανταγωνιστικά με άλλες χρήσεις των εσόδων δημοπράτησης CO₂, όπως η στήριξη της διείσδυσης των ΑΠΕ μέσω του Ειδικού

⁸⁴ Ν. 4585/2018, ΦΕΚ Α/216/24.12.2018, Άρθρο 3. <https://cutt.ly/rpXC1tt>

Λογαριασμού ΑΠΕ (ΕΛΑΠΕ) ή η ανάπτυξη δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας. Για αυτό είναι απολύτως απαραίτητο να υπάρξει διακομματική δέσμευση για τη συνέχιση της χρήσης αυτής της πηγής χρηματοδότησης για το 2020 και για ολόκληρη την επόμενη 4^η φάση του ΕΣΕΔΕ (2021-2030).

Μια άλλη εθνική πηγή χρηματοδότησης για τη μετάβαση είναι ο λεγόμενος «τοπικός πόρος». Παρά το γεγονός ότι θα βαίνει διαρκώς μειούμενος λόγω της συνεχώς περιοριζόμενης λιγνιτικής παραγωγής, έχει συγκεντρώσει ήδη ένα σημαντικό ποσό της τάξης των €136 εκ. από τις εισφορές που όφειλε η ΔΕΗ στις τοπικές κοινωνίες από προηγούμενα χρόνια (2013-2018)⁸⁵. Μαζί με αυτές που θα συγκεντρωθούν ως το οριστικό τέλος της λιγνιτικής δραστηριότητας, οι πόροι αυτοί θα πρέπει να διατεθούν για την υλοποίηση των υπό διαμόρφωση Εδαφικών Σχεδίων Δίκαιης Μετάβασης, αντί σε αποσπασματικά έργα που καλύπτουν πρόσκαιρες ανάγκες πάσης φύσης.

VI.6.2. Ευρωπαϊκοί πόροι

Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης θα αποτελέσει αναμφισβήτητα μια πολύ βασική πηγή χρηματοδότησης της μετάβασης την επόμενη περίοδο προγραμματισμού 2021-2027. Με βάση την συμφωνία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου τον Ιούλιο του 2020⁶⁹, το μέγεθος του Ταμείου μειώθηκε δραστικά. Συνεπώς και το ποσό που προβλέπεται να λάβει η Ελλάδα θα μειωθεί αντιστοίχως αν διατηρηθεί το χαμηλό ποσοστό του Ταμείου που λάμβανε στην τελευταία πρόταση της Επιτροπής τον Μάιο του 2020. Το ποσό αυτό, το οποίο εκτός από τις λιγνιτικές περιοχές προορίζεται να ενισχύσει και τη μετάβαση των μη διασυνδεδεμένων νησιών από το ρυπογόνο πετρέλαιο σε καθαρές μορφές ενέργειας, αντιστοιχεί σε μόλις 4,3% του Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης. Την ίδια στιγμή κράτη μέλη, τα οποία δεν συζητούν καν το οριστικό τέλος της λιγνιτικής δραστηριότητας, λαμβάνουν πολύ περισσότερους πόρους. Η πηγή του προβλήματος εντοπίζεται στα κριτήρια που προτείνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την κατανομή των πόρων του Ταμείου. Τα κριτήρια δεν λαμβάνουν υπόψη ούτε την ταχύτητα με την οποία δεσμεύονται τα κράτη μέλη να απεξαρτηθούν από τον λιθάνθρακα και τον λιγνίτη, ούτε τον βαθμό της εξάρτησης των τοπικών οικονομιών από τις δραστηριότητες που σχετίζονται με την εξόρυξη και καύση λιγνίτη και λιθάνθρακα. Κατά συνέπεια, η κατανομή που προκύπτει είναι άδικη με αποτέλεσμα να τίθεται εν αμφιβόλω η επιτυχία του ευρωπαϊκού εγχειρήματος της μετάβασης των περιοχών υψηλής έντασης άνθρακα, το οποίο αποτελεί την προμετωπίδα της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας.

Η Ελληνική κυβέρνηση και οι Έλληνες ευρωβουλευτές μπορούν και πρέπει να διεκδικήσουν την αλλαγή των κριτηρίων με στόχο τη δικαιότερη κατανομή των πόρων στο πλαίσιο της διαπραγμάτευσης του Κανονισμού για το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης στο Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, αντίστοιχα. Παράλληλα πρέπει να εξεταστούν και οι δυνατότητες διοχέτευσης επιπλέον πόρων από το πακέτο ανάκαμψης που θα λάβει η Ελλάδα.

Επιπλέον, είναι σημαντικό η ελληνική πολιτεία να συμπεριλάβει τους κλιματικούς και ενεργειακούς στόχους καθώς και τη μετάβαση στη μεταλιγνιτική περίοδο και στην αγροτική πολιτική που καλείται να διαμορφώσει για το επόμενο διάστημα. Για το λόγο αυτό πρέπει να

⁸⁵ Capital.gr, 13.2.2020. ΥΠΕΝ: Αποδεσμεύτηκαν 136 εκατ. ευρώ για τις λιγνιτικές περιοχές της Δ. Μακεδονίας και της Μεγαλόπολης. <https://cutt.ly/spX4TWw>

περιλαμβάνονται στο Στρατηγικό Σχέδιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) αλλά και στο νέο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης για την προγραμματική περίοδο 2021-2027. Με τον τρόπο αυτό η χώρα θα μπορεί να διεκδικήσει τη μόχλευση πόρων και από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης, το οποίο μπορεί να συμβάλει ειδικά στην εξυγίανση των εδαφών καθώς και στην προώθηση βιώσιμων εναλλακτικών αγροτικών πρακτικών στις λιγνιτικές περιφέρειες. Οι διαπραγματεύσεις για τη νέα ΚΑΠ καθυστερούν και αυτό αφήνει περιθώριο για τέτοιου είδους διορθώσεις σε συμμόρφωση με την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία.

The Green Tank

50 Vas. Sofias Avenue 🏠
Athens 11528

info@thegreentank.gr ✉

+30 210 7233384 ☎

www.thegreentank.gr ⓘ

